

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za pedagogiju

MOBILNOST I INTERKULTURALNO UČENJE

Diplomski rad

Mateja Buči

Mentor: prof. Neven Hrvatić

Zagreb, 2017.

Sadržaj

1.	Uvod.....	5
2.	Što je studentska mobilnost?.....	6
2.1.	Erasmus programi.....	8
2.2.	Mobilnost, kultura i jezik.....	12
3.	Interkulturalizam.....	15
3.1.	Interkulturalno obrazovanje.....	16
3.2.	Interkulturalno učenje.....	18
3.2.1.	Interkulturalno učenje tijekom mobilnosti.....	19
4.	Čimbenici koji utječu na interkulturalno učenje tijekom mobilnosti.....	22
4.1.	Interkulturalna kompetencija.....	22
4.1.1.	Usvajanje interkulturalne kompetencije.....	24
4.2.	Interkulturalna osjetljivost.....	25
5.	Empirijski dio istraživanja.....	27
5.1.	Cilj istraživanja i istraživačka pitanja.....	27
5.2.	Uzorak ispitanika.....	28
5.3.	Način provođenja istraživanja.....	29
5.4.	Postupci i instrumenti istraživanja.....	30
5.5.	Obrada podataka.....	31
5.6.	Analiza i interpretacija rezultata provedenih intervjua.....	31
5.6.1.	Interkulturalno iskustvo.....	31
5.6.2.	Stavovi o mobilnosti.....	34
5.6.3.	Interkulturalna kompetencija i osjetljivost.....	39
5.6.4.	Kulturna raznolikost.....	43
5.6.5.	Jezična raznolikost.....	48
6.	Rasprava.....	53
7.	Zaključak.....	56

8.	Literatura.....	57
9.	Prilog.....	61

Mobilnost i interkulturalno učenje

Sažetak

Cilj ovog rada jest otkriti pridonosi li studentska mobilnost interkulturalnom učenju i kroz koje čimbenike je to vidljivo. U teorijskom dijelu se prikazuju glavne značajke studentskog programa mobilnosti i njegove povezanosti s konceptima interkulturalizma i interkulturalnog učenja. Istraživanje je kvalitativnog tipa i provedeno je na uzorku od dvanaest ispitanika, šest slovačkih studenata i šest Erasmus međunarodnih studenata na Sveučilištu u Žilini u Slovačkoj. Podaci su prikupljeni metodom polustrukturiranog intervjua. Rezultati pokazuju kako kod ispitanika mobilnost potiče pozitivne stavove prema drugim kulturama i utječe na razvoj interkulturalne kompetencije i osjetljivosti, te da kulturna i jezična raznolikost kojima su okruženi na mobilnosti olakšava njihovo interkulturalno učenje. Rezultati su ukazali i na to da prethodno interkulturalno iskustvo ne pridonosi lakšem interkulturalnom učenju tijekom perioda mobilnosti.

Ključne riječi: mobilnost, interkulturalno učenje, interkulturalna kompetencija, kulturna raznolikost, jezična raznolikost

Mobility and Intercultural Learning

Abstract

The purpose of this study is to discover if student mobility contributes to intercultural learning and which factors are dominant in this process. Theory part shows main features of student mobility programme and its connection with concepts of interculturalism and intercultural learning. This qualitative research was conducted on a sample of twelve participants, six Slovak students and six Erasmus international students at University of Žilina in Slovakia. The data was collected using semi-structured interviews. The results show that mobility stimulates students' positive attitudes toward other cultures and influences development of intercultural competence and sensitivity. Also, cultural and linguistic diversity facilitate students' intercultural learning. Results also have shown that intercultural experience prior to mobility does not facilitate intercultural learning during the period of mobility.

Key words: mobility, intercultural learning, intercultural competence, cultural diversity, linguistic diversity

1. Uvod

U današnje vrijeme dolazi do globalizacije i povezivanja u svim sferama javnog i privatnog života, pa tako i u području obrazovanja i kulture. U sustavu europskog visokog obrazovanja sinonim za obrazovno povezivanje i ujedinjavanje Europe je Erasmus program studentske mobilnosti koji pridonosi razvoju novih profesionalnih i akademskih vještina, ali je u isto vrijeme i sinonim za razvoj interkulturalnih vještina jer potiče prihvaćanje kulturne raznolikosti kroz komunikaciju s pripadnicima drugih kultura. Mladi ljudi imaju priliku provesti dio svog školovanja u inozemstvu i pritom, osim novih znanja, mogu naučiti poštivati drugačije kulturne i religijske stavove, norme i ponašanja kojima su na mobilnosti okruženi svakodnevno. Jedan od koncepata temeljenih na interkulturalizmu je interkulturalno učenje putem kojem pojedinac postaje svjestan vidljivih, ali i nevidljivih kulturnih razlika, pa se stoga u ovom radu želi saznati olakšava li boravak na mobilnosti interkulturalno učenje te uz pomoć kojih čimbenika student razvija toleranciju, odnosno postaje interkulturalno osjetljiv na kulturne različitosti i prihvaća ih.

U teorijskom dijelu rada najprije će se definirati mobilnost, program mobilnosti Erasmus i njegove značajke, te će se onda pojasniti povezanost mobilnosti, kulture i jezika, kako bi se mobilnost približila konceptu interkulturalizma. Nakon definiranja interkulturalizma, opisać će se njegovi temeljni koncepti, interkulturalno obrazovanje i interkulturalno učenje; budući da je interkulturalno učenje središnji pojam ovog rada, opisat će se čimbenici koji utječu na učenje tijekom mobilnosti, a to su u prvom redu interkulturalna kompetencija i osjetljivost. U empirijskom dijelu prikazat će se kvalitativno istraživanje čiji je cilj otkriti pridonosi li mobilnost interkulturalnom učenju i kroz koje čimbenike je to vidljivo, a istraživačka pitanja su temeljena na tim čimbenicima jer su se istakli kao važni u relevantnoj literaturi. Također, bit će prikazana metodologija, obrada i analiza podataka te dobiveni rezultati istraživanja.

2. Što je studentska mobilnost?

Unatrag nekoliko desetljeća u području europskog visokoškolskog obrazovanja dolazi do procesa internacionalizacije što se smatra odgovorom obrazovnih institucija na ekonomske, društvene i kulturne promjene, odnosno globalizaciju (Valiulis, Valiulis, 2006); internacionalizacija visokog školstva je rezultat internacionalizacije svjetskog materijalnog i intelektualnog razvoja, a to se u prvom redu odnosi na studente, profesore, kurikulum i istraživanje. Stoga, sve se više spominju pojmovi i koncepti poput *studentska mobilnost*, *studentska razmjena*, *studiranje u inozemstvu*... Sve su to više-manje sinonimi za određeno kraće ili duže razdoblje koje student preddiplomskog, diplomskog ili postdiplomskog studija provede na sveučilištu ili nekoj drugoj obrazovnoj instituciji u drugoj zemlji, bez obzira uključivalo to redovno studiranje ili stručnu praksu, a provodi se kroz programe Europske unije *Erasmus+*, *Ceepus* i EU projekti. Formalno obrazovanje obuhvaća političke, građanske i kulturne ideje i vrijednosti, što pridonosi socijalizaciji mladih ljudi (Vijeće Europe, 2013). Budući da raste važnost prihvaćanja europskih različitosti, studentska mobilnost se smatra jednom od glavnih nositelja interkulturalne razmjene; tijekom studiranja na sveučilištu u inozemstvu i to na stranom jeziku, mladež se često susreće s raznim oblicima socijalizacije i dolazi u dodir s ostalim studentima na razmjeni iz različitih kultura. Može se reći da studentska mobilnost osim dodatnih profesionalnih akademskih kvalifikacija i vještina razvija i kulturnu osjetljivost. Studiranja izvan granica svoje zemlje podrazumijeva mogućnost izravnog komuniciranja s vršnjacima pripadnicima drugih kultura i nacionalnosti što je najefikasnija metoda izgrađivanja i širenja znanja o ljudskim vrednotama i izgradnja europskog kulturnog identiteta (Sigalas, 2009). Ukratko rečeno, što više studenata koristi programe mobilnosti Europske Unije tijekom svog studija, to više širi svoju europsku perspektivu i identitet.

Nadalje, kada odlaze na razmjenu, studenti imaju pravo očekivati da će njihov period studiranja na inozemnoj obrazovnoj instituciji biti jednak ili bolji u kvaliteti, razini i standardu u usporedbi s njihovom matičnom institucijom. Studentska međunarodna mobilnost ima za ciljeve sudjelovati u izgradnji znanja i izlaganju novih ideja, kao i poboljšati obrazovnu i administrativnu politiku visokoškolskih institucija dajući im internacionalnu oznaku (OECD, 2011), te pridonijeti povezivanju ekonomije i sektora visokoškolskog obrazovanja. Osim toga, promovira multikulturalno i interkulturalno obrazovanje, pridonosi poboljšanju iskustva učenja studenata koji idu na razmjenu i poboljšanju iskustva profesora koji imaju priliku raditi u međunarodnom okruženju i podiže svijest o važnosti multikulturalizma i interkulturalne

kompetencije na ovoj razini školovanja, te samim time uključuje i interkulturalno učenje, za čije je ostvarenje prvi korak sam odlazak na mobilnost; nakon toga slijedi svjestan i nesvjestan razvoj interkulturalnih vještina i kompetencija za daljnje učenje o životu u toleranciji i prihvaćanju drugačijeg. S druge strane, program studentske mobilnosti treba u obzir uzimati razne faktore koju utječu dolazak i/ili dolazak studenata; priznavanje kolegija, ECTS-a, diplome, dostupnost stipendija, transparentnost akreditiranih studijskih programa koji se nude za razmjenu, kvaliteta i dostupnost programa, internacionalizacija istraživanja. Da bi studentska razmjena bila uspješna, potrebna je eksplicitna strategija internacionalizacije (OECD, 2011) i osiguravanje kvalitete sporazuma koji obuhvaćaju međunarodno visoko školstvo u svim oblicima; također, potreban je administrativni, jezični, socijalni i obrazovni sistem podrške i informiranja stranih studenata. Potreban je čitav proces internacionalnog prijenosa (koji se osim na mobilnost može odnositi i na turizam, migracije, itd.), kako bi se stvorila mreža komunikacije između osoba i institucija, što u konačnici treba dovesti do *mi-osjećaja* (Sigalas, 2009) i do pluralističkog društva. Također, treba se poticati kontinuirana suradnja između matične institucije i institucije na koju student odlazi, posebice putem ugovora za učenje, što pak upućuje na priznavanje i prepoznavanje stečenog znanja, vještina i kompetencija, transparentan proces odabira kandidata za razmjenu i strukturu procesa učenja. Rastuća potreba europskog društva za mobilnošću se očituje i u neusklađenim potrebama tržišta, zahtjevima poslodavaca i vještinama koje studenti uče na matičnom sveučilištu. Veza između zapošljavanja i studiranja se stoga treba ojačati i upravo tu mobilnost može pomoći u stjecanju vještina potrebnih za tržište rada koje povećavaju zaposlenost mladih ljudi. Osim toga, programi mobilnosti pozitivno utječu na osobni rast, buduće zaposlenje, stjecanje i poboljšanje socijalne i interkulturalne kompetencije, poboljšanje suradnje između institucija i povećanje kvalitete obrazovanja i istraživanja (Europska Komisija, 2014).

Program studentske mobilnosti koji je pokrenuo internacionalizaciju europskog visokog školstva je Erasmus koji je nastao sklapanjem Lisabonskog sporazuma i pokretanja Bolonjskog procesa, te kasnije njegov nasljednik Erasmus+ kao dio programa Europa 2020. Osim toga, drugi najznačajniji program razmjene je Ceepus, odnosno Srednjoeuropski program razmjene za sveučilišne studije.

2.1. Erasmus programi

Opći cilj politike Lisabonske strategije iz 2000. je bio transformacija Europske Unije u ekonomiju i društvo temeljeno na znanju i inovacijama do 2010. Lisabonska strategija je slijedila tri osnovne polazne točke: napredak u istraživanjima, obrazovanju i inovaciji se mora vršiti sinkronizirano, jer nedostatak napretka u jednoj domeni uzrokuje pad razvoja i u ostalim dvjema. Nadalje, tri domene moraju biti međusobno logično povezane kako bi davale pozitivne efektivne rezultate, i na kraju, odgovornosti na međunarodnoj europskoj i nacionalnoj razini moraju uskladiti svoje različite stupnjeve suradnje u ovom kompleksnom procesu reformi (Europska komisija, 2014), a jedna od tih suradnji je i studentska mobilnost. Razvoj i važnost studentske mobilnosti je u porastu nakon uvođenja Bolonjskog procesa u europsko visoko školstvo i integracije europskog visokoškolskog obrazovanja (European Higher Education Area) u zadnjih nekoliko desetljeća. Glavni ciljevi Bolonjskog procesa su promicanje i razvoj mobilnosti studenata i nastavničkog osoblja, implementacija ECTS sustava, i priprema i implementacija dokumenta *Diploma Supplement* (Valiulis, Valiulis, 2006). Od lansiranja programa Erasmus 1987. godine pa sve do 2013. godine preko 3 milijuna ljudi je sudjelovalo u razmjeni na preko 4000 institucija u 34 države, uključujući i države izvan Europske Unije poput Srbije, Makedonije ili Turske. Erasmus program je osnovan s ciljem promoviranja studentske mobilnosti između europskih sveučilišta, ali i dalje, te tako širiti dijalog i razumijevanje između ljudi iz različitih kultura. Ciljevi programa također su reflektirali i ciljeve Zajedničkog europskog okvira za jezike; taj dokument obuhvaća široki spektar namjena i poziva europske države na promicanje interkulturalne svjesnosti i iskustva kako bi se potaknuto društveni, kulturni i ekonomski razvoj (Celik, Kazazoglu i Karaca, 2013). Samim time program promiče i razvoj interkulturalnog učenja tijekom mobilnosti, koje se također temelji na postizanju interkulturalne osjetljivosti i svjesnosti o postojanju različitih kultura i prihvaćanju istih; pojedinci su svakodnevno okruženi različitim kulturnim idejama, kulturnim normama i jezičnim specifičnostima, bilo slobodno vrijeme ili na fakultetu, što je plodno tlo za postizanje interkulturalne kompetencije. Prema tome, Erasmus program naglašava kao svoje najvažnije stavke razvoje vještina za učenje stranog jezika i razvoj interkulturalne kompetencije. Erasmus („European Action Scheme for the Mobility of University Students“) program je jedan od najrenomiranijih programa razmjene u Europi, i kao takav ne samo da podržava mobilnost studenata, nego i omogućuje i sufinanciranje suradnje visokoškolskih ustanova i međunarodnih projekata. U kontekstu Bolonjskog procesa, porast studentske mobilnosti bio je i ostao važan politički cilj; europski ministri preuzimaju

odgovornost za promicanje mobilnosti kako bi studenti, profesori, istraživači i administrativno osoblje mogli koristiti dobrobiti sustava europskog visokog školstva uključujući njegove demokratske vrijednosti, kulturološku i jezičnu raznolikost te različitost nacionalnih obrazovnih sustava (Papatsiba, 2005). Stoga, može se reći da je Erasmus program najkonkretniji i najmanje kontroverzan cilj čitavog Bolonjskog procesa koji kroz sredstva koja pružaju sustavi obrazovanja omogućuje pojedincu stjecanje međunarodnih kompetencija poput jezičnih vještina i osnovnih osobnih kompetencija, kao što su autonomija, samoinicijativa, prilagođavanje novom okruženju i sl. Jedan od razloga zbog čega je to tako je to što se putem tog programa mobilnost unaprjeđuje europsko tržište rada i olakšava *prelazak granice* u svrhu stjecanja novih profesionalnih vještina. Samim time potiče međusobno međunarodno razumijevanje i dijalog s ciljem stvaranje europske svijesti. Osim toga, pruža podršku prijenosu novih vještina i inovativnih tehnologija iz jednog nacionalnog sustava u drugi, i tako pridonosi razvoju lokalnih tehnoloških subjekata (Papatsiba, 2005).

Erasmus program pruža mogućnost odlaska na razmjenu u trajanju od 2 do 12 mjeseci, uz financijsku potporu koja dolazi iz fondova i institucija Europske Unije, i koja bi trebala pokriti barem polovicu troškova studiranja i života u drugoj državi. Unatoč tome što se čini da Erasmus program postiže veliki uspjeh na mnogo područja, još uvijek nije ispunio sve svoje ciljeve; na primjer, program se najčešće kritizira zbog relativno niskog budžeta, a zbog kojeg je onda u konačnici i broj studenata koji odlaze na mobilnost niži od onoga što je planirala Europska komisija, a to je pak izravno povezano i s činjenicom da zbog toga odlazak na mobilnost ovisi o financijskom stanju studenta, što dovodi do sljedeće kritike, a to je da Erasmus program *nije za svakoga* (Feyen i Krzaklewska, 2012), odnosno studenti slabijeg ekonomskog statusa nemaju priliku otići na razmjenu bez dodatnog financiranja. Također, ostali nedostaci su priznavanje inozemnih akademskih postignuća na matičnoj instituciji i pristup informacijama; svake godine se sustav unaprjeđuje i poduzimaju se administrativne mjere kako bi se osiguralo da će se studentova postignuća iz inozemstva prepoznati i na matičnoj instituciji. No Erasmus program ima mnogo više pozitivnih strana; bez sumnje ima značajan utjecaj na razvoj suradnje između visokoškolskih institucija diljem Europe, a i šire, i na mobilnost europskih studenata. Može se reći da je uspjeh Erasmus programa etablirao sam Bolonjski proces, učvrstio sistem ECTS-a i doveo internacionalizaciju obrazovanja na novu višu razinu. Prema Europskoj komisiji, studiranje u inozemstvu ne samo da obogaćuje studentove akademske i profesionalne vještine, nego također unaprjeđuje znanje stranog jezika, interkulturalne vještine, osobni razvoj i samosvjesnost, a ujedno student postaje svjestan toga što znači biti *europski građanin* (Feyen i Krzaklewska, 2012). U sklopu

Lisabonske strategije, u prvom ciklusu, od 2007. do 2013. godine Erasmus program je obuhvaćao Program za cjeloživotno obrazovanje, Erasmus, Leonardo da Vinci, Comenius, Grundtvig i programe međunarodne suradnje Erasmus Mundus, Tempus, Alfa, Edulink i Program suradnje s industrijaliziranim državama i teritorijima.

Te programe je 2014. zamijenio Erasmus+ u sklopu strategije Europa 2020, te sada uključuje 37 država. Prema podacima koje nudi Agencija za mobilnost i programe EU, Erasmus+ najveći je program Europske unije za obrazovanje, osposobljavanje, mlade i sport te se odnosi na period od 2014. do 2020. godine. Obuhvaća sve europske i međunarodne programe i inicijative Europske unije u području obrazovanja, osposobljavanja, mladih i sporta. Ističe se usmjerenost programa prema jačanju znanja i vještina te zapošljivosti europskih građana, kao i unaprjeđivanju obrazovanja, osposobljavanja te rada u području mladih i sporta, a također velika se pozornost daje povezivanju obrazovanja, osposobljavanja i sektora mladih s poslovnim sektorom (Europska Komisija, 2017). Omogućuje međunarodne mobilnosti kako za pojedince tako i za organizacije, poput provođenja perioda studija u inozemstvu, obavljanja stručne prakse, stručna usavršavanja, volontiranja i razmjene mladih. Za razliku od prvotnog Erasmus programa, Erasmus+ želi više povezati EU politike s programima dodjeljivanja stipendija za mobilnost i na taj način sistematizirati i pojednostaviti izračune financijske potpore. Također, želi se poboljšati kvaliteta projekta kroz sadržaj i iskoristivost rezultata mobilnosti i bolje povezati s potrebama tržišta rada.

Stoga, Erasmus+ program je strukturiran kroz tri ključne aktivnosti koje odražavaju stratešku usmjerenost na ciljeve javnih politika EU-a (Europska Komisija, 2017). Ključna aktivnost 1 se odnosi na mobilnost u svrhu učenja za pojedince i uključuje mobilnost učenika, studenata, vježbenika, mladih, volontera, nastavnog i nenastavnog osoblja u inozemstvu, ali i program Erasmus Mundus koji se odnosi na integrirane međunarodne studijske programe visokoškolske razine koji dodjeljuju financijske potpore najboljim studentima diplomskih studija iz cijelog svijeta. Nadalje, ključna aktivnost 2 se odnosi na suradnju za inovacije i razmjenu dobre prakse, što uključuje strateška partnerstva u jednom ili više područja obrazovanja, osposobljavanja mladih i promicanja inovacija i znanja između različitih vrsta organizacija. Ciljevi strateških partnerstava su udruživanje znanja kroz suradnju visokoškolskih institucija i poduzeća čiji je cilj poticanje inovacija, poduzetništva i razmjene znanja i udruživanje sektorskih vještina za poboljšanje strukovnog obrazovanja kroz proučavanje trendova u određenom sektoru gospodarstva. Osim toga, projektima se žele ojačati sposobnosti ustanova u procesu modernizacije i internacionalizacije, a ti projekti

u nekim državama uključuju i mobilnost, kao što su platforme za IT potporu – e-Twinning ili Europska platforma za obrazovanje odraslih (EPALE), a one ujedno omogućuju i virtualni prostor za suradnju učitelja, volontera, voditelja osposobljavanja i praktičara u području školskog i obrazovanja odraslih (Europska Komisija, 2017). Na kraju, ključna aktivnost 3 se odnosi na podršku reformi politika, odnosno, na znanje u okviru strategije Europa 2020 u području obrazovanja, osposobljavanja i mladih i na inicijative koje promiču inovativne politike među sudionicima programa i ispituju učinkovitost tih politika; također, to se odnosi i na potporu instrumentima europskih politika izravno odgovornih za sustav visokoškolskog obrazovanja, poput olakšavanja transparentnosti i priznavanja kvalifikacija i bodova, osiguravanje kvalitete i vrednovanja neformalnog i informalnog učenja. Ova aktivnost uključuje i suradnju sa stručnim međunarodnim organizacijama kao što su OECD ili Vijeće Europe kako bi se pojačao učinak politika u područjima obrazovanja, osposobljavanja i mladih te dijalog o politici, programima i jačanju svijesti o strategiji Europa 2020, Europskoj strategiji za mlade i drugim europskim programima, s javnim tijelima i pružateljima usluga u području obrazovanja kako bi se rezultati programa mogli učinkovito iskoristiti. Cilj strategije Europa 2020 je ojačati suradnju između sveučilišta, istraživačkih institucija, kako domaćih tako i stranih i osigurati razvoja infrastrukture i mreže koje će omogućiti difuziju znanja. Također, cilj je promovirati mobilnost studenata i istraživača i olakšati međunarodnu suradnju i prijenos znanja, kao i integrirati inovacije u sve relevantne politike obrazovanja (Hervás Soriano i Mulatero, 2010).

Unutar Erasmus+ programa nalazi se i potprogram Jean Monnet kojim se podupiru akademski moduli, katedre i centri izvrsnosti s ciljem širenja studija o europskim integracijama koji su dio službenog kurikulumu visokoškolskih institucija i s ciljem provedbe i nadzora istraživanja sadržaja EU-a; točnije, želi se obrazovati buduće stručnjake za područje o europskim integracijama za kojima postoji potražnja na tržištu rada (Europska Komisija, 2017). Tu se zapravo govori o dijalogu o politici s akademskim svijetom koji se ostvaruje uz pomoć mreža za jačanje suradnje između europskih i svjetskih sveučilišta i stvaranje platforme za razmjenu znanja s javnim sudionicima i službama Europske Komisije, te projekata za inovacije u EU. Nadalje, kroz ovaj potprogram se daje potpora ustanovama i udrugama za provedbu aktivnosti koje se bave pitanjima o EU-u i davanje informacija o tome široj javnosti kako bi se potaknuo razvoj aktivnog europskog građanstva, i to kroz sistem bespovratnih sredstava. Ustanove i udruge to provode kroz studije i konferencije gdje se donose prijedlozi o političkim temama donositeljima politika na temelju kritičkih akademskih stajališta, a prijedloge daju predstavnici civilnog društva i akademici najviše

razine. Erasmus+ program uključuje i poglavlje o sportu, što prethodni Erasmus program nije sadržavao. Promocija sporta uključuje suradnička partnerstva za promicanje integriteta sporta i strategiju EU-a o dobrom upravljanju u sportu i strategiju socijalne uključenosti, jednakih mogućnosti i poticanja sudjelovanja u tjelesnoj aktivnosti. Ti ciljevi se provode kroz neprofitna europska sportska događanja i dijalog s mjerodavnim europskim akterima u sportu, kroz konferencije, seminare i sportske forume.

2.2. Mobilnost, kultura i jezik

Kada se pojedinac uključi u neki program mobilnosti, to ne podrazumijeva samo razvoj njegovih akademskih i profesionalnih vještina, nego i interakciju s novom kulturom i novim jezikom drugačijima od onog što ga okružuje inače. Mobilnost je prilika za interakciju sa ljudima koji pripadaju drugačijim kulturnim i jezičnim grupama, ali i također upoznavanje s kulturnim obrascima zemlje u koju dolazi na razmjenu i čiji stanovnici čine kulturnu većinu (Nesdale i Todd, 2000). Stoga, svaki program razmjene, bez obzira na kojoj razini ili s kojim ciljem, zagovara stajalište da obrazovni međukulturni kontakt pridonosi razvoju intrekulturalnog učenja, međukulturnog razumijevanja i pripadnosti europskom građanstvu (Bennett, 2009). Mobilnost pruža mogućnost neposrednog kontakta s vršnjacima pripadnicima većinske kulture zemlje u kojoj se provodi studentska razmjena, ali isto tako upoznavanje drugih studenata na razmjeni iz drugih zemalja koji pridonose širenju interkulturalnog okružja i uspostavljaju dijaloga i međusobnog razumijevanja; to se ponajviše ostvaruje u neformalnim situacijama, na socijalnim događanjima ili kroz suživot u studentskom domu ili stanu. Upravo je to i najutjecajniji socijalni pristup omogućavanju interkulturalnih odnosa - teorija kontakta (Nesdale i Todd, 2000). Pozitivni kontakt između članova različitih kulturnih grupa na mobilnosti u nekoj državi poboljšava interkulturalne odnose i smanjuje negativne stereotipe i predrasude, a najvažniji aspekti tog kontakta su jednaki status, prilika za upoznavanje različite kulture, suradnička interakcija, smanjenje stereotipa i pravo na jednake društvene norme, što i ispunjava same ciljeve programa razmjene. Taj kulturni kontakt se, osim u neformalnim situacijama, ostvaruje i u formalnom sustavu obrazovanja u koje dolazi student na razmjeni, kroz upoznavanje sa ekonomskim, kulturnim i političkima aspektom društva putem studijskog programa koji pohađa student. Stoga, može se zaključiti kako se koncepti kulture i obrazovanja u ovom smislu isprepliću na način da kultura daje temelje obrazovnim sadržajima i načinu djelovanja u društvu, zbog toga što oblikuje naše okvire ophođenja, načine razmišljanja i djelovanja, naša vjerovanja i čak

naše osjećaje (UNESCO, 2006). Svi dionici obrazovanja, a u ovom smislu obrazovnog programa studentske razmjene – studenti, nastavnici i profesori, kreatori kurikuluma i obrazovnih politika, članovi zajednice – unose svoje kulturne perspektive i stavove u ono što poučavaju i u ono što prenose. No, isto tako je obrazovanje esencijalno za opstanak kulture; kao kolektivni povijesni fenomen, kultura ne može opstati bez konstantnog prijenosa i obogaćivanja kroz obrazovanje, a to i je sam cilj formalnog obrazovnog sustava i programa razmjene.

Nadalje, student na mobilnosti na interkulturalan način uči o novoj kulturi tako da stječe svijest o subjektivnom kulturnom kontekstu, uključujući i vlastiti, i razvija sposobnosti osjetljive interakcije unutar različitih kulturnih konteksta (Bennett, 2009). U ovom smislu na kulturu se gleda kao na objektivni i subjektivni kontekst; objektivna kultura se odnosi na skup institucionalnih, političkih i povijesnih okolnosti koje je pokrenula i održala grupa ljudi u stalnoj interakciji, naziva se *Kultura s velikim K* jer se odnosi i na umjetnost, literaturu, arhitekturu, povijest. S druge strane, *kultura s malim k* je subjektivna kultura koja se odnosi na pogled na svijet ljudi koji komuniciraju u određenom kontekstu, odnosno, na njihovu jedinstvenu perspektivu shvaćanja fenomena oko sebe i organiziranja komunikacije. Programi studentske razmjene ne nude učenje o subjektivnoj kulturi kao dio svojih službenih eksplicitnih kurikuluma; u najboljem slučaju, savjeti i materijali o obrascima subjektivne kulture države u koju se odlazi na mobilnost se mogu naći uključeni u upute i dokumente prije odlaska. No, često se nailazi na neravnotežu između objektivne i subjektivne kulture, jer programi često nude kolegije na kojima studenti na razmjeni mogu slušati o umjetnosti, literaturi i sličnim područjima, dok je ono što studenti uistinu trebaju subjektivna kultura, odnosno svakodnevna komunikacija i pravila ponašanja u novoj kulturi, a na tome najčešće sami rade u svakodnevnim situacijama. Prava korist od studiranja u inozemstvu, osim učenja stranog jezika, je upoznavanje lokalnih običaja i ljudi i stvaranje alternativnog pogleda na svijet pod utjecajem nove drugačije kulture, odnosno, najveća korist od studiranja u inozemstvu je što se odvija u kontekstu drugačije subjektivne kulture i na taj način olakšava interkulturalno učenje pojedincu, koje ne bi bilo moguće potaknuti bez odlaska u inozemstvo i u novu kulturu, barem ne na tako prirodan način kada pojedinac konkretno boravi u novoj kulturi i okružen s više različitih kultura. Aspekt subjektivne kulture koji u smislu mobilnosti dobiva najviše pozornosti je kultura samosvijest, jer u raznim istraživanjima (Bennett, 2009) studenti i učenici su *učenje o sebi* naveli kao rezultat njihovog razdoblja mobilnosti, jer su osim o novoj kulturi produbili i svijest o vlastitoj. Kulturna samosvijest mora prethoditi interkulturalnom učenju. Ako studenti nemaju osnovni mentalni pravac o svojoj vlastitoj

kulturi, bit će im teže prepoznati i snalaziti se s novim kulturnim obrascima; samo puko učenje činjenica o novoj kulturi nije dovoljno i ne može se nazivati interkulturalnim učenjem.

Također, mobilnost je posebno povezana s jednim aspektom kulture – jezikom, što je jedan od najuniverzalnijih i najraznolikijih oblika izražavanja ljudske kulture te se nalazi u središtu identiteta, memorije i prijenosa znanja. Jezična raznolikost reflektira kulturnu raznolikost i ne može se točno kvantificirati; bilingvizam i multilingvizam su posljedica lingvističke raznolikosti na individualnoj i kolektivnoj razini, i odnose se na korištenje više od jednog jezika u svakodnevnom životu (UNESCO, 2006). Student na mobilnosti je okružen različitim jezicima, a komunikaciju ostvaruje uglavnom na jeziku koji nije njegov materinski; najčešće se radi o *lingua franca*, odnosno engleskom jeziku. Jezična pitanja su važna za obrazovanje; lingvističke kompetencije su fundamentalne za osnaživanje pojedinca u demokratskim i pluralnim društvima, jer one uvjetuju školska postignuća, promiču otvoreni pristup prema drugim kulturama i kulturnim razmjenama. Nadalje, učenje jezika zemlju u kojoj se provodi mobilnost znači i učenje o kulturi u isto vrijeme, te kulturni elementi iz svakodnevnog života dobivaju na važnosti. Jezična i komunikacijska kompetencija su ključne za razvoj interkulturalne kompetencije i osjetljivosti kada se stječu istovremeno, a to je moguće za vrijeme studiranja u inozemstvu. Kada je pojedinac interkulturalno osviješten, raste njegova osjetljivost prema drugim kulturama, a kroz tu interkulturalnu komunikaciju pak se razvija jezična osjetljivost i kompetencija (Ilter, 2016). Stoga, može se reći kako su kultura i jezik koncepti koji oblikuju studentovo razdoblje mobilnosti na način da je to ono prvo drugačije i novo s čime se pojedinac susreće kada dolazi u drugu zemlju i potiče ga na smanjenje predrasuda o različitom i razvoj zanimanja i razumijevanja za novu kulturu.

3. Interkulturalizam

Pojam koji ujedinjuje sve prije spomenuto, kulturu, jezik, toleranciju – je pojam *interkulturalizma*. U današnje vrijeme pojam *interkulturalizam* se može pronaći u svim aspektima jedne kulture: u jeziku, literaturi, umjetnosti, religiji, ideologijama, a radi se o ideji o humanom društvu i budućnosti u kojoj će rasizam i nejednakost biti eliminirani. Za početak, UNESCO (2005) na jednostavan način definira interkulturalizam kao dinamični koncept koji obuhvaća razvoj odnosa između različitih kulturnih grupa. Također se definira kao suživot i interakcija različitih kultura i mogućnost stvaranja i širenja kulturnih izražaja putem međusobnog dijaloga i poštovanja. Prema Piršl (2007, 2), interkulturalizam je „(...) jedan od važnih načela odgojno-obrazovne akcije u kulturno pluralnom društvu, naglašava važnost različitih kultura i obogaćivanje kako društvene okoline tako i školske kulture potičući upoznavanje, razumijevanje i poštivanje drugačijih stilova života i svjetonazora te razvoj interkulturalne osjetljivosti“. To nam govori da je interkulturalizam važan u obrazovnom sustavu jer potiče na otvorenost prema drugim kulturama i sagledavanje svijeta oko sebe iz drugačije perspektive, ali i na kritičko mišljenje i razvoj interkulturalnih vještina. Samim time, važan je i za obrazovne programe mobilnosti koji se zapravo i temelje na promoviranju interkulturalizma i širenju tolerancije i prihvaćanja kulturalnih različitosti, što pak upućuje na proces interkulturalnog učenja. Također, interkulturalizam se u području obrazovanja odnosi na razvijanje odnosa i suživota između različitih kulturnih grupa te se njegovom implementacijom u obrazovni sustav želi olakšati upravo rješavanje problema etničkih, vjerskih, kulturnih i socijalnih odnosa između skupina različitih kulturnih svjetonazora, zaštita temeljnih sloboda i prava, uvažavanje različitosti i promicanje svijesti o vlastitom kulturnom, nacionalnom, vjerskom i jezičnom identitetu (Hrvatić, 2012). Na putu prema interkulturalizmu, društva su se mijenjala te monokulturnu paradigmu zamijenila paradigmom kulturnom pluralizma. Kulturni pluralizam se temelji na načelima međusobnog razumijevanja, tolerancije i dijaloga, doživljaja i prožimanja vlastitih i drukčijih kulturalnih obilježja. Osim toga, monokulturni pristup se izgubio i pod utjecajem načela univerzalizma koji se temelji na zajedničkim interesima, uvjerenjima i običajima, te pod utjecajem socijalnog dijaloga, odnosno uvažavanja kulturnih posebnosti i međusobnih sličnosti. Tu se opet definiranje interkulturalizma vraća na međukulturni dijalog, jer na temelju njega društvo razvija pozitivan stav prema drugačijim kulturama prema kojemu imaju jednaka prava i predstavljaju vrijednost i bogatstvo za zajednicu, a ne društvenu prijetnju (Spajić-Vrkaš, 2014). Za to je potrebno interkulturalno učenje i učenje o suživotu raznolikih kulturnih grupa.

Vigil (2009) pak interkulturalizam opisuje kao izmjenični teorijski koncept, koji dopušta kritički pristup različitosti kulturnih procesa i načinu njihovih izmjena, usvajajući paradigmu dijaloga; s druge strane, opisuje ga kao praktični koncept koji se temelji na iskustvu u kojem su odnosi, komunikacija i učenje – između pojedinaca i između grupa, s različitim znanjima, vjerovanjima i običajima – orijentirani na razvoj stavova recipročnog poštivanja i međusobne interakcije koja obogaćuje obje strane. Prema ovoj definiciji, dijalog je primarni aspekt interkulturalizma jer vodi k razumijevanju i interkulturalnoj razmjeni i na taj način mijenja i izjednačuje subordinaciju i superiornost u određenom društvu. Stoga, mogu se razlikovati dvije vrste interkulturalizma (Vigil, 2009); jedna vrsta je funkcionalni interkulturalizam koji se odnosi na društvene konsenzuse i dijaloge između različitih kulturnih grupa, ali se zanemaruje negativan dio, odnosno, problemi poput društvene podređenosti određenih grupa i etnocentrizam. Funkcionalni interkulturalizam promiče dijalog i toleranciju bez da se pita o uzrocima društvene i kulturne nejednakosti, bez preispitivanja *statusa quo*. Druga vrsta je kritički interkulturalizam koji se odnosi na transformaciju društva i suočava se s konfliktima između kultura, kroz poštivanje i prihvaćanje različitosti; također, smatra da se društvena i kulturna nejednakost mogu riješiti samo međukulturalnim dijalogom i mirnim putovima (Vigil, 2009). Na kraju, može se uočiti kako se interkulturalizam temelji na konceptima kulturnog pluralizma, tolerancije, prihvaćanja različitog i međukulturalnog dijaloga te je u današnje vrijeme jedan od temeljnih načina funkcioniranja suvremenog društva; no za njegov potpuni uspjeh potrebne su još neke vještine koje društvo mora razviti, poput interkulturalnog obrazovanja i učenja, interkulturalne osjetljivosti i interkulturalne kompetencije, o kojima će se u nastavku govoriti.

3.1. Interkulturalno obrazovanje

Koncept interkulturalizma se danas želi primijeniti u svim aspektima jednog društva, pa tako i u području obrazovanja. Interkulturalno učenje je teorijski i praktični pristup orijentiran prema promicanju i razvoju interakcije između učenika ili studenata pripadnika različitih kultura i prema prihvaćanju i prepoznavanju različitih kulturnih, religijskih i lingvističkih običaja prisutnih u obrazovnim i društvenim institucijama; implicira dijaloge koji potiču međusobno razumijevanje, obogaćuju intelektualni život i bore se protiv predrasuda i diskriminacije (Sablić, 2014); no, interkulturalno obrazovanje ne odnosi se samo na smanjenje predrasuda i razvoj interkulturalne osjetljivosti i svijesti nego i na aktivne promjene u

strukturi društva (Sleeter, 1991, prema Spajić-Vrkaš, 2014), a tim se aktivnostima želi ostvariti promicanje jednakosti i kulturnog pluralizma i mirno rješavanje sukoba jačanjem kritičkog mišljenja i svijesti o negativnosti predrasuda i opresije, ali i omogućiti mladima stjecanje novih znanja i vještina pomoću kojih će moći pokrenuti društvene promjene; također, želi se promijeniti postojeće pedagoško stanje jer se interkulturalno obrazovanje se ne može samo nadodati u redoviti kurikulum; mora se stvoriti cjelovito obrazovno okruženje, kao i druge dimenzije obrazovnog procesa, poput školskog života i donošenja odluka, jezika poduke, komunikacije između studenata ili učenika, stručnog usavršavanja nastavnika i profesora, kurikuluma, metoda poučavanja i didaktičkih materijala. Prema Bennettu (2009), interkulturalno obrazovanje je intencionalno obrazovanje, odnosno jasno je da se interkulturalno učenje kao produkt interkulturalnog obrazovanja ne događa slučajno, već zbog intervencije u obliku kurikuluma, programa i pružanja različitih mogućnosti kontakta s drugim kulturama. To se može postići kroz uključivanje različitih perspektiva i razvoj inkluzivnog kurikuluma koji će obuhvaćati učenje o jezicima, povijesti i kulturama nedominantnih grupa u društvu. Nadalje, glavni ciljevi interkulturalnog obrazovanja su prikazani kroz četiri stupa obrazovanja (UNESCO, 2006); učiti znati, što se odnosi na generalno znanje koje pojedinac koristi u dodiru s drugim jezikom i kulturom i na taj način omogućava komunikaciju; učiti napraviti se odnosi na stjecanje ne samo profesionalnih vještina nego i na vještine snalaženja u novim situacijama i rada u timu, čime pojedinac razvija kompetencije potrebne za opstanak u društvu. Učiti živjeti zajedno uključuje razvoj razumijevanja drugih ljudi i poštivanje međusobne ljudske ovisnosti u društvu – zajedničke aktivnosti i rješavanje sukoba se trebaju provoditi u duhu prihvaćanja vrijednosti kulturnog pluralizma i raznolikosti kulturnih grupa; pojedinac treba steći znanje, vještine i vrijednosti koje pridonose solidarnosti i međusobnoj suradnji različitih individua i grupa u društvu. Na posljetku, učiti biti se odnosi na pojedinčev osobni razvoj i njegovu autonomiju i odgovornost; u tom smislu, obrazovni sustav ne smije zanemariti nijedan aspekt pojedinčevog potencijala, posebice njegovog kulturnog potencijala, koji ima pravo biti različit.

Nadalje, područje interkulturalnog obrazovanja sve više postaje *zrelo*, ali ne i paralelno s razvojem tradicionalnih akademskih disciplina (Bennett, 2009); interkulturalno obrazovanje se rasprostire na mnoštvo područja unutar društvenih i znanstvenih disciplina – u komunikacijskim znanostima, psihologiji, sociologiji, jezicima, ekonomiji. Zahvaljujući tome, interkulturalizam se razvija kroz praktičnu primjenu – kreiranje programa, metode učenja, podučavanje, strategije organizacije i sl.

3.2. *Interkulturalno učenje*

Da bi interkulturalno obrazovanje bilo efikasno, svi uključeni u obrazovni sustav, i profesori i studenti/učenici, moraju znati učiti na interkulturalan način. Interkulturalno učenje vrlo općenit koncept kao kultura ili jezik zbog toga ga je jako teško jednoznačno definirati; stručnjaci još uvijek vode rasprave o tome radi li se tu o cilju učenja, procesu učenju ili jednostavno o načinu komunikacije. Prema Vijeću Europe (2012), interkulturalno učenje je individualan proces usvajanja znanja, stavova i ponašanja povezanih s interakcijom između različitih kultura, i kao takvo objašnjava na koji način različite kulturne grupe mogu ostvariti zajednički život u miru. Također, definiraju se potrebne kompetencije i proces koji treba proći kako bi se došlo do ovog cilja; tako da ne radi se samo o učenju iz knjiga, nego i o učenju o sebi samome, a nakon toga o drugima o tome što je to kulturno u svakom ljudskome biću (Vijeće Europe, 2012). Krajnji cilj interkulturalnog učenja je interkulturalna kompetencija koja omogućuje pozitivnu i prihvatljivu interakciju za druge kada se pojedinac nađe u novom kulturnom okružju, a postiže se razumijevanjem situacija unutar interkulturalnog kontakta. Ako se detaljnije želi objasniti pojam interkulturalnog učenja, prvo se treba reći nešto o kulturi, koja je i jedna od riječi koje tvore taj pojam. Vrlo često promatranje kulture znači promatranje interakcije među kulturama; kada ne bi postojalo više kultura, uopće se ne bi pomislilo na samu kulturu. Razlike u ljudskom načinu razmišljanja, osjećanja i djelovanja su ono što nas čini svjesnima kulture (Vijeće Europe, 2000). Stoga, sve ideje o interkulturalnom učenju se implicitno ili eksplicitno temelje na kulturi i svima je zajedničko da se na kulturu odnose kao na nešto što su ljudi stvorili, kao na njihove vrijednosti i norme. Jedan od najpoznatijih modela kulture je model ledenjaka, koji se fokusira na elemente koji sačinjavaju kulturu i na činjenicu da su neki od tih elemenata vidljivi, a neki nevidljivi fizički. Ipak, taj donji dio ledenjaka je i glavna osnova kulture nekog društva; vidljivi su dijelovi koncepti poput umjetnosti, arhitekture, glazbe, dok je snažne temelje kulture teško uočiti – povijest, norme, vrijednosti, osnovne stavove o religiji, vremenu, prirodi, itd. Model ledenjaka implicira da su vidljivi dijelovi kulture zapravo sam izraz nevidljivih dijelova, te da se zbog toga ljudi iz različitih kultura vrlo često teško razumiju – odmah vide vidljive dijelove ledenjaka te stvaraju određenu sliku o nekoj kulturnoj grupi, no ne uoče one važnije, nevidljive koncepte na kojima se kultura temelji. U smislu interkulturalnog učenja, treba se usredotočiti na nevidljive dijelove ledenjaka; kod interkulturalnih susreta, sličnosti koje se pronađu na prvi pogled mogu se zapravo temeljiti na potpuno različitim kulturalnim pretpostavkama o stvarnosti. Kod studenata i mladih ljudi kulturne različitosti ponekad nisu

tako očite jer većina njih slijedi univerzalne trendove u modi, glazbi i komuniciranju; stoga, učiti na interkulturalni način znači prvo biti svjestan temeljnih, oku nevidljivih postavki nečije kulture, kako bi kasnije mogao biti sposoban za komunikaciju s drugima i za bolje međukulturalno razumijevanje te pronalaženje zajedničkih kulturnih točaka (Vijeće Europe, 2000).

Budući da se može zaključiti kako je interkulturalno učenje opsežan i kompleksan proces, Mrnjauš, Rončević i Ivošević (2013) spominju tri etape interkulturalnog učenja. Prva je promatranje stranog, gdje prethodna znanja pojedinca utječu na njegovu sliku o novim saznanjima; zbog toga treba biti pažljiv da se nove kulturne situacije ne stavljaju u kalupe, nego da pojedinac postane sposoban prepoznati svoj kulturni oblik, kako bi ga kasnije mogao razlikovati od novih oblika kulture i interpretirati ih iz interkulturalne perspektive. Druga etapa se odnosi na kulturnu usporedbu između vlastite i strane kulture, i za to je bitno odabrati zajedničku sličnu točku između kultura. Posljednja etapa je stvaranje perspektive, odnosno, mogu se odabrati različite perspektive iz kojih će pojedinac promatrati drugu kulturu. Kada se radi o unutarnjoj perspektivi, pojedinac je sposoban promatrati drugu kulturu sa stajališta pripadnika te kulture i na taj način razvijati empatiju. S druge strane, s vanjskom perspektivom pojedinac promatra drugu kulturu sa stajališta svoje kulture i ne prilagođava se, nego samo pokušava kritički interpretirati njezine sociokulturne fenomene. Naravno, ove dvije perspektive se trebaju izmjenjivati kako bi se eliminirao etnocentrizam i postigao interkulturalizam. Općenito, interkulturalno učenje predstavlja zajedničko učenje o vlastitoj i tuđoj kulturi, konstruirajući pozitivan dijalog. Kako bi se postiglo, važno je da pojedinac ne stane samo na prvoj etapi promatranja, jer tu nema napretka i postoji opasnost usađivanja stereotipnih stavova; obrazovni sustav treba pomoći pri prelasku na razinu kulturne usporedbe i pri nalaženju sličnosti, te na kraju, dovesti do pozitivne unutarnje i vanjske perspektive prema drugačijem.

3.2.1. Interkulturalno učenje tijekom mobilnosti

Studiranje u drugoj državi omogućuje sudionicima programa da se odvoje od svojih stereotipnih stavova i da, u skladu s ciljem Erasmus programa, uspješno razviju interkulturalnu osjetljivost i to koriste u svom učenju te postignu pozitivni društveni i osobni napredak (Celik, Kazazoglu, Karaca, 2013). U internacionalnom okruženju, interkulturalno učenje uključuje razvoj i prijelaz kulturne svijesti u interkulturalnu osjetljivost i kompetenciju. Temeljeno na ovim konceptima interkulturalizma, interkulturalno učenje se može prenijeti u

druge kulturne kontekste (Bennett, 2009); na primjer, student koji je razvio interkulturalnu osjetljivost i kompetenciju na razmjeni u jednoj zemlji može je primijeniti i u nekoj drugoj, ili u svojoj zemlji s pripadnicima etničkih manjina. Naravno, on će i dalje znati više kulturnih obrazaca o prvoj zemlji i tamo će više moći izraziti svoju kompetenciju, ali budući da je već naučio kako učiti o kulturi, bit će mu vrlo lako u novoj zemlji usvojiti znanje i vještine koje će mu omogućiti stvaranje osjetljivosti i kompetencije. Interkulturalno učenje može biti kratkoročni ili dugoročni rezultat mobilnosti; kada se radi o kratkoročnom, interkulturalno učenje uključuje stjecanje interkulturalne osjetljivosti i interkulturalne kompetencije za kulturu i zemlju u kojoj je na mobilnosti. Može biti i da student razvije i srednju razinu, gdje osjetljivost i kompetenciju zna primijeniti i sa drugim kulturama. Kada se radi o dugoročnom rezultatu, interkulturalno učenje uključuje razvoj globalnog građanstva i/ili druge manifestacije stalne svijesti, osjetljivosti i razumijevanja kulturalnim različitosti.

Interkulturalno učenje se može provoditi na način da programski elementi koji predstavljaju okvire za konstrukciju subjektivnih kulturnih različitosti pruže priliku za istraživanje tih različitosti (Bennett, 2009). Jedan od tih elemenata je, na primjer, kulturna orijentacije prije odlaska na mobilnost, gdje se uvježbava kulturna samosvijest, uključujući i informiranje o kulturnim različitostima te interkulturalne komunikacijske strategije. Što je bolja kulturna orijentacija prije polaska i ukoliko se odvija neposredno prije polaska, to je brži rast interkulturalne osjetljivosti i kvalitetnije interkulturalno učenje pojedinca kada dođe u novu kulturu (Bennett, 2009). Ta vođena orijentacija je potrebna kako bi studenti vidjeli primjere međukulturnog dijaloga i snalaženja u multikulturalnim situacijama i na taj način se pripremili za osobni razvoj i vlastito interkulturalno djelovanje. Nadalje, interkulturalno učenje je moguće mjeriti tradicionalnim mjerilima akademskih postignuća, i na to se stavlja veći fokus nego na postavljene ciljeve studiranja u inozemstvu, koji isto uključuju interkulturalno učenje. Također, usvajanje jezika je lako mjerljivo te je postalo čest kriterij uspjeha iako se učenje jezika u novom kulturnom okruženju podrazumijeva. Ipak, subjektivna mjerila, poput pitanja o iskustvu razmjene i života u inozemstvu, su najčešća mjerila koja se koriste pri kvalitativnom ispitivanju interkulturalnog učenja tijekom mobilnosti studenata (Bennett, 2009), no pitanja moraju biti oblikovana u skladu s definicijama interkulturalnog učenja i kulture kako bi se odgovori mogli točno interpretirati. Cilj ovog koncepta je da ohrabri studente na razmišljanje o vlastitom kulturnom podrijetlu i okruženju, da potakne njihovu interkulturalnu osjetljivost kako bi prihvatili način razmišljanja u kojem se različitost poštuje. Tijekom mobilnosti, program razmjene omogućava sudjelovanje u aktivnostima i dodir s temama koje se fokusiraju na etničko, jezično i društveno podrijetlo studenata, gdje

onda pak oni mogu raspravljati i vizualizirati vlastite i tuđe norme i vrijednosti. To sve vodi k smanjivanju predrasuda i stereotipnih stavova, a istovremeno se povećava njihova fleksibilnost u ponašanju i otvorenost prema novim kulturnim situacijama (Vijeće Europe, 2013). Stoga, iako je institucionalno obrazovanje važno za stabilizaciju i ojačavanje kulturnih normi, neformalne obrazovne i neobrazovne aktivnosti poput kulturnih događanja, internacionalnih večeri, jezičnih tandemata zajedno s formalnim pridonose općem stavu da svaki pojedinac ima svoje vlastito mjesto u multikulturalnom društvu.

Nadalje, u nekim istraživanjima o utjecaju mobilnosti na kulturne kompetencije studenata (Bennett, 2009, prema Bachner i Zeutschel 2009), rezultati su pokazali da je vremensko trajanje razmjene vrlo bitno, odnosno što je duža mobilnost, to se uočava veći utjecaj druge kulture. Također, sudionici razvijaju svoju internacionalnu perspektivu, odnosno nakon mobilnosti su se priključili raznim međunarodnim projektima; no ne može se reći da je sama činjenica da su na razmjeni uzrok tomu svemu, nego studentova osobna angažiranost, motivacija za interkulturalnim učenjem i razina interkulturalne osjetljivosti. Interkulturalna kompetencija je potrebna studentima koji žele ići na mobilnost, a europske institucije upravo zbog toga i podupiru programe mobilnosti, jer razvijaju interkulturalni identitet i svijest o kulturološkim različitostima (Ilter, 2016). Kada se studenti nađu okruženi novim nepoznatim jezikom to utječe na njihove multikulturalne stavove i na taj način razvijaju interkulturalnu sliku o novom okruženju u inozemstvu; drugim riječima, globalizaciju pridonosi njihovom osobnom rastu i razvoju kompetencije.

4. Čimbenici koji utječu na interkulturalno učenje tijekom mobilnosti

Obrazovne institucije, a posebice institucije visokoškolskog obrazovanja su ključna mjesta za prijelaz iz teorije interkulturalizma u praksu, ali samo kada se institucija odluči otvoriti i prihvatiti međukulturni dijalog kao način rada; najbolji primjer za to je uključivanje u Erasmus program mobilnosti studenata. Sve uključene u obrazovni sustav, kako profesore tako i studente, međusobno povezuje veza koja omogućava razvoj pozitivnih stavova prema različitim kulturama i bolju socijalizaciju uz pomoć zajedničkog i suradničkog učenja (Sablić, 2014). Stoga, interkulturalizam i interkulturalno učenje su neophodni čimbenici u suvremenom europskom obrazovanju koje se temelji na mobilnosti, istraživanju i inovacijama i čiji su glavni nositelji studenti/istraživači. Nakon dubljeg proučavanja relevantne literature za ovo područje, došlo se do zaključka kako postoje određeni temeljni čimbenici koji utječu na ulogu i razvoj interkulturalnog učenja tijekom mobilnosti; u prvom redu to su interkulturalna kompetencija i interkulturalna osjetljivost studenata na razmjenu, i njihova prvotna uloga je, najjednostavnije rečeno, promicati pozitivne stavove i toleranciju prema pripadnicima drugih kultura i na taj način eliminirati etnocentrizam. Već se naglasilo kako je najvažniji cilj interkulturalnog obrazovanja razvoj interkulturalne kompetencije koja omogućava efikasnu i prihvatljivu komunikaciju za pojedince iz različitih kulturnih grupa, no također je bitno kod studenata razviti i interkulturalnu osjetljivost kako bi razumjeli ponašanja drugih i prihvatili način njihovog razmišljanja.

4.1. Interkulturalna kompetencija

Interkulturalno obrazovanje zahtijeva interkulturalnu komunikaciju, za koju su potrebne određene kompetencije. Glavni cilj interkulturalnog učenja je razvoj komunikacijske interkulturalne kompetencije koja se temelji na efikasnoj komunikaciji između sugovornika. Unazad nekoliko desetljeća želi se izgraditi to interkulturalno okruženje unutar obrazovnog sustava, za obrazovanje temeljeno na dijalogu, prihvaćanju i poštivanju između kultura (Vilá Baños, 2005). Za početak, na različite se načine definira što znači biti interkulturalno kompetentan, ali ovdje će se pokušati dati potpuni prikaz. Kada se govori o interkulturalnoj kompetenciji, to se odnosi na sposobnost razvijanja autentične interkulturalne komunikacije i pripadajućeg ponašanja u određenom kontekstu (Vilá Baños, 2010). Taj kontekst se ne odnosi samo na kulturne situacije, nego i na motiv te komunikacije i na odnose između sugovornika; imati interkulturalnu kompetenciju znači biti sposoban živjeti u uvjetima gdje se svaki

pojedinaac prihvaća bez obzira na njegovu kulturnu pripadnost ili stil života i gdje se gradi pozitivna interakcija između etničkih, religijskih ili jezičnih grupa. Prema Piršl (2007), interkulturalna kompetencija je proces promjene putem kojeg pojedinac razvija sposobnost prilagodbe različitom okruženju mijenjajući vlastite stavove s ciljem razumijevanja elemenata te druge različite kulture i društva. Ta promjena je vidljiva je kroz njegovo ponašanje, verbalnu i neverbalnu komunikaciju, prihvaćanje različitih običaja i navika, odnosno, kroz tipične aspekte za pojedinca koji se upoznaje s kulturom drugačijom od njegove. U tom smislu, biti interkulturalno kompetentan znači biti svjestan da ne postoji univerzalni način ponašanja, nego da su sva ponašanja promjenjiva i kulturalno različita. Nadalje, mogu se odrediti četiri temeljna ponašajna svojstva koja pomažu da pojedinac bude što efikasniji kada se nade u nekoj interkulturalnoj situaciji: (a) sposobnost upravljanja psihološkom napetošću, (b) sposobnost za uspješnu komunikaciju, (c) sposobnost korištenja dobrobiti različitih kultura i znanja koja proizlaze iz njih, te (d) sposobnost prihvaćanja promjene u okruženju gdje nacionalne granice nestaju i kulture se stapaju jedna s drugom (Sanhueza Henríquez, Paukner Nogués, San Martín, Friz Carrillo, 2012). Kroz ove sposobnosti se vidi da je to zapravo proces promjene u kojem se pojedinac prilagođava novoj okolini, a u isto vrijeme mijenja i svoje stavove i shvaćanja kako bi što bolje razumio novu kulturu, kulturu domaćina (Piršl, 2007), jer ta kultura postaje dio njegovog svakodnevnog života i intime, a on to prilagođavanje i prihvaćanje manifestira kroz efikasnu komunikaciju, empatiju, motivaciju za promjenom i fleksibilno ponašanje.

Kada se uzmu u obzir sve ove definicije i ciljevi kojima interkulturalna kompetencija služi, mogu se izvuci i njezine najvažnije značajke; tu se uvijek radi o tri dimenzije, prema Boltonovom modelu (Schneider, Hirt, 2007, prema Mrnjauš, Rončević, Ivošević, 2013) – kognitivnoj, afektivnoj i ponašajnoj. Kognitivna dimenzija interkulturalne kompetencije se odnosi na strančevo posjedovanje određenog znanja o različitoj kulturi kako bi se mogao ponašati kompetentno u trenutku interkulturalne interakcije; ova dimenzija također implicira sposobnost kontrole nesigurnosti i sposobnost točnog interpretiranja različitih kulturnim komunikacijskih situacija. No, sam kognitivni aspekt nije dovoljan, jer znanje o drugoj kulturi ne znači da će stereotipi i konflikti nestati. Zato postoji i afektivna dimenzija, koja se odnosi na situacije u kojima stranac daje pozitivne emocionalne odgovore i kontrolira reakcije koje mogu naštetiti interkulturalnom komunikacijskom procesu, razvijajući empatiju i motivaciju za prihvaćanjem spoznaja o drugoj kulturi bez osuđivanja (Vilá Baños, 2010). Na kraju, ponašajna dimenzija interkulturalne kompetencije se odnosi na verbalne i neverbalne vještine koje pokazuju prilagodbu ponašanja u komunikaciji; to uključuje fleksibilnost i pažljivost u

interakciji unutar interkulturalnog konteksta. Jasno je da nijedna od ovih dimenzija nije samostalna, već se međusobno nadopunjuju i ovise jedna o drugoj.

4.1.1. Usvajanje interkulturalne kompetencije

Razna istraživanja pokazuju da je stjecanje interkulturalnih kompetencija važna strategija za pripremu na život i rad u globalnom društvu; socijalne i interkulturalne kompetencije povećavaju značajnost obrazovnih politika u visokoškolskom obrazovanju na tom području ljudskog razvoja, a također u na planu tržišta rada. Može se reći i da je interkulturalna kompetencija ključni rezultat tog internacionalnog kurikuluma i nastave gdje se potiče interakcija između domaćih i internacionalnih studenata unutar i izvan učionice (Hervás Soriano, Mulatero, 2010). Razvoj interkulturalne kompetencije je moguć nakon što se usvoje njezini određeni aspekti: poštovanje prema drugačijem i tolerancija prema raznolikosti što znači razumijevanje situacija koje se rješavaju na različite kulturno prihvatljive načine; znatiželja prema novim znanjima i empatija, što uključuje ne samo intelektualnu razinu nego i emocionalnu. Osim toga, treba se usvojiti fleksibilno ponašanje i odgovorna komunikacija, odnosno, treba se znati prilagoditi novoj kulturnoj situaciji (INCA Assesse Manual, 2004). Osim toga, za uspješno usvajanje kompetencije potrebno je prepoznati vlastiti etnocentrizam i znati kontrolirati mjeru u kojoj predrasude utječu na interakciju s drugima, kao i tražiti zajedničke kulturne točke i poticati solidarnost. Nadalje, usvajanje interkulturalne kompetencije možemo promatrati na individualnoj i organizacijskoj razini (Piršl, 2007, prema Cox i Beale, 1997). Individualna razina se odnosi na kompetenciju kao proces učenja u kojem osoba uči kako se učinkovito ponašati i prihvaćati društvene i kulturne promjene i različitosti u određenom društvu; tu se ubrajaju i psihičke i tjelesne promjene u ponašanju osobe pri stjecanju kompetencije, odnosno interkulturalno iskustvo koje određuje dva pristupa u razvijanju interkulturalne kompetencije. Jedan pristup je kulturni šok (Piršl, 2007, prema Church, 1982) i označava način prijelaza iz jedne kulture i drugu, a drugi pristup je preobrazba i porast otvorenosti pojedinca prema novoj kulturi. S druge strane, organizacijska razina se odnosi na međuovisne elemente poput stavova, ponašanja i djelovanja, koji tek kada su usklađeni mogu doprinijeti učinkovitim sudjelovanju i aktivnosti u kulturnom različitom društvu.

U ovom smislu interkulturalna kompetencija je sposobnost pojedinca da pomoću svojih akademskih, iskustvenih i interpersonalnih vještina i individualnih i organizacijskih

stremljenja razvije shvaćanje i poštivanje kulturnih različitosti i sličnosti unutar grupe i među grupama, i na taj način aktivno sudjeluje u društvenoj stvarnosti. Da bi to postigao, osim individualne i organizacijske razine, pojedinac treba proći još nekoliko koraka kako bi bio što bliže usvajanju interkulturalne kompetencije. Ponajprije, treba dobro poznavati vlastitu kulturu kako bi mogao početi upoznavati kulture drugih; to se odnosi na poznavanje vlastitih kulturnih i društvenih vrijednosti, normi, vjerovanja, tradicija, stereotipa. Nakon toga slijedi proces stjecanja kulturne svjesnosti gdje se pojedinac mora pitati kakva su vjerovanja, norme, tradicije i stilovi življenja u njegovoj vlastitoj kulturi, i jesu li ti koncepti isti, slični ili različiti od onih u drugoj kulturi. Kada to shvati, dolazi do razine kulturne osjetljivosti gdje se mora pitati je li spreman prihvatiti različitosti i poštivati običaje, vrijednosti i norme druge kulture, te hoće li to pozitivno pridonijeti njegovom osobnom razvoju ili mu stvoriti probleme. U tome pomažu treninzi tehnika za rješavanje kulturnih konflikata i kulturnog relativizma, a uspješne komunikacijske vještine daju priliku pojedincima da postanu svjesni prednosti učenja jednih od drugih i obogaćivanja života kroz kulturne kontakte. U konačnici, kada je pojedinac spreman na promjenu i na prihvaćanje različitog dolazi do razvoja i usvajanja interkulturalne kompetencije gdje je svjestan da dolazi u drugačiju sredinu i svjesno prihvaća i poštuje drugačije kulturno okruženje te želi ostvariti međukulturni dijalog.

4.2. Interkulturalna osjetljivost

Interkulturalna kompetencija se ne može razviti i usvojiti bez interkulturalne osjetljivosti, koja je posebice potrebna studentima koji idu na mobilnost. Interkulturalna osjetljivost se odnosi na kompleksnost percepcije kulturne različitosti, odnosno, što je veća interkulturalna osjetljivost, to je veća sposobnost uočavanja i prihvaćanja različitosti. Radi usporedbe, kompetencija se odnosi na potencijalni prijenos osjećaja kulturne osjetljivosti u prikladno i djelotvorno ponašanje u drugačijem kulturnom kontekstu (Bennett, 2009). Najpoznatiji model razvoja interkulturalne osjetljivosti je svakako Bennettov model, koji objašnjava kako pojedinac uči na predvidljiv način, odnosno gradi svoj stav prema kulturnoj različitosti, postaje sve fleksibilniji i tako se pretvara u interkulturalnog sugovornika. Model se sastoji od šest razina podijeljenih u dva temeljna pristupa – etnocentrizam i entorelativizam, a sve razine su povezane te što je veća razina, to je veća osjetljivost prema kulturnoj raznolikosti (Piršl, 2007). Kod etnocentričnog pristupa pojedinac promatra sve iz perspektive vlastite kulture, prolazeći kroz razine negiranja kulturnih razlika, obrane od

razlika i minimiziranja različitosti. Pojedinac negira kulturne razlike jer samo svoju kulturu smatra stvarnom i pravom te zapravo ni ne primjećuje ostale ili ih smatra nevažnima; točnije, pojedinac ima monokulturni pogled na društvo (Hammer, Bennett i Wiseman, 2003). U fazi obrane od razlika pojedinac na sve drugačije gleda kao na prijetnju svojoj tradicionalnoj kulturnoj perspektivi, na druge kulture gleda negativno i sa stereotipima te su sve podležne njegovoj kulturi koja je superiorna. Minimiziranje različitosti se događa kada pojedinac postane svjestan kulturnih različitosti i sličnosti koje ga okružuju i više ih ne može ignorirati, pa ih zato pokušava svesti na minimalnu razinu i održati stav da su svi ljudi jednaki. Iako se etnocentrizam temelji na monokulturnoj perspektivi, kroz razine se ipak vidi napredak koji vodi k sljedećem pristupu, etnorelativizmu, gdje pojedinac shvaća svoju kulturu interpretirajući je iz perspektive njezinih veza s drugim kulturama i pomalo razvija toleranciju prema različitostima. Prva faza je prihvaćanje razlika gdje pojedinac uočava i prihvaća kulturne razlike te ih interpretira u širem sociokulturnom kontekstu, a ne samo iz vlastite kulturne perspektive. Nadalje, u sljedećoj fazi prilagodbe na različitost pojedinac se svjesno stavlja u poziciju pripadnika druge kulture kako bi mogao shvatiti stvari s njegovog stajališta; odnosno, on je svjestan vlastite kulture, ali isto tako može razmatrati o drugim kulturnim mogućnostima i na taj način promijeniti vlastite osjećaje i ponašanje (Hammer, Bennett i Wiseman, 2003). Završna razina je integracija različitosti, kada pojedinac postaje svjestan različitih kulturnih perspektiva i karakteristika u svom okruženju i sposoban je uklopiti ih vlastitu sliku o svijetu i u svoj identitet, spajajući ih sve i ne centrirajući se ni na jednu. Drugim riječima, osoba prelazi iz monokulturne u plurikulturnu perspektivu.

Uzimajući u obzir sve rečeno, za rast osjetljivosti je potrebno puno više od puke svjesnosti i znanja o postojanju kulturnih različitosti; potrebno je naučiti osjetljivo reagirati u situacijama s osobama iz različitih kultura, a upravo to je ono što se događa kada student ode na mobilnost u drugu zemlju, gdje je, osim većinskom novom kulturom, okružen s pojedincima različitih kulturnih vrijednosti i normi.

5. Empirijski dio istraživanja

5.1. Cilj istraživanja i istraživačka pitanja

U teorijskom dijelu rada dan je pregled stručne literature i radova koji upućuju na važnost interkulturalne komponente pri mobilnosti, radilo se to o interkulturalnom učenju, kompetenciji ili osjetljivosti. Većina autora se usredotočuje na istraživanja o interkulturalnoj kompetenciji i interkulturalnoj osjetljivosti i njihovom razvoju tijekom mobilnosti. U poglavlju o interkulturalnom učenju tijekom mobilnosti su se prikazale teorijske činjenice kojima autori potkrepljuju svoje tvrdnje koje govore da su mobilnost i interkulturalno učenje u teoriji povezani te da je period studentske razmjene vrijeme kada pojedinac najviše može raditi na vlastitom razvoju i razvoju interkulturalne kompetencije i na taj način i učiti; no, u ovom dijelu će se pokušati empirijski pokazati pridonosi li mobilnost interkulturalnom učenju proučavajući čimbenike, odnosno varijable koje utječu na to. Bennett (2009) govori kako mobilnost utječe kratkoročno ili dugoročno na interkulturalno učenje, odnosno ovisi o tome koju razinu interkulturalne kompetencije i osjetljivosti će pojedinac postići; hoće li je primjenjivati u zemlji u kojoj je na razmjeni, ili će je zadržati i za daljnje interkulturalne susrete u svojoj domovini ili drugoj zemlji. Kao važni čimbenici koji utječu na međuvezu mobilnosti i interkulturalnog učenja tijekom istraživanja relevantnih radova istakli su se interkulturalno iskustvo pojedinca, odnosi je li imao prijašnje interkulturalno iskustvo i je li imao mogućnost sudjelovanja u nekoj vrsti interkulturalnog treninga prije odlaska na mobilnost, što uvelike pridonosi boljem razvoju interkulturalnog učenja tijekom mobilnosti; također, razine interkulturalne kompetencije i osjetljivosti pokazuju i razinu interkulturalnog učenja, čiji je ujedno i cilj, pa je stoga i jedan od važnijih čimbenika u ovom istraživanju. Kao vrlo važni čimbenici su se istakle jezična i kulturna raznolikost koja okružuje studente tijekom razmjene te utječe na njihove interkulturalne stavove i želju za poboljšanjem upravo na tim područjima; na kraju, kroz komunikaciju u kulturnim i nekulturnim situacijama se očituju interkulturalne vještine govornika i njihova želja za razumijevanjem i prilagođavanjem novoj kulturi i/ili kulturi sugovornika.

Cilj je ovog istraživanja otkriti pridonosi li mobilnost interkulturalnom učenju i kroz koje čimbenike je to vidljivo. S obzirom na postavljeni cilj, istraživanje je primarno kvalitativnog karaktera kako bi se dobio dublji uvid u istraživano područje. U skladu s ciljem, postavljena su sljedeća istraživačka pitanja:

1. Pridonosi li prijašnje interkulturalno iskustvo lakšem interkulturalnom učenju tijekom mobilnosti?
2. Razvijaju li studenti na razmjeni pozitivne stavove o drugim kulturama te općenito o tom načinu života?
3. Pridonosi li boravak na mobilnosti razvoju interkulturalne kompetencije i osjetljivosti?
4. Olakšava li iskustvo kulturne raznolikosti interkulturalno učenje?
5. Olakšava li iskustvo jezične raznolikosti interkulturalno učenje?

5.2. Uzorak ispitanika

Budući da se radi o kvalitativnom istraživanju, reprezentativnost uzorka se ne može uzimati u obzir pa će se istraživanje provesti na uzorku od 12 ispitanika. Istraživanje će se provesti na Sveučilištu u Žilini u Slovačkoj, te će se obuhvatiti 6 slovačkih studenata koji su bili na razmjeni i 6 stranih studenata koji su trenutno na Erasmus+ razmjeni u Žilini. Uzorak je odabran namjerno jer se željela postići raznolikost studenata, odnosno svi slovački studenti su sa različitih fakulteta Sveučilišta i bili su na razmjenama u različitim državama. Također, obuhvatit će se Erasmus studenti iz 6 različitih država i različitih fakulteta Sveučilišta. Dobni raspon ispitanika je 20 do 31 godina. Od slovačkih studenata četvero ih je muškog spola, dvoje ženskog, a bili su na razmjenama u Hrvatskoj, Portugalu, Poljskoj, Turskoj, Španjolskoj i Litvi te svatko od njih pohađa različit fakultet na Sveučilištu u Žilini. Od Erasmus studenata četvero ih je ženskog spola, dvoje muškog, a dolaze iz Turske, Nizozemske, Rumunjske, Francuske, Španjolske i Brazila. Također su u Žilini na različiti fakultetima. U Tablicama 1 i 2 prikazani su osnovni demografski podaci za svakog ispitanika.

Tablica 1 Demografski podaci slovačkih ispitanika

	Spol	Dob	Fakultet	Zemlja razmjene	Period razmjene	Godina studija na razmjeni
Ispitanik 1	M	24	Ekonomski fakultet za transport i komunikacije	Hrvatska	5 mjeseci	4.
Ispitanik 2	M	24	Fakultet elektrotehnike	Portugal	5 mjeseci	4.
Ispitanik 3	M	24	Fakultet strojarstva	Poljska	5 mjeseci	4.
Ispitanik 4	Ž	24	Filozofski fakultet	Španjolska	5 mjeseci	4.
Ispitanik 5	Ž	24	Informatički menadžment	Litva	5 mjeseci	4.
Ispitanik 6	M	23	Građevina	Turska/Poljska	5 mjeseci/ 5 mjeseci	4./5.

Tablica 2 Demografski podaci Erasmus ispitanika

	Spol	Dob	Fakultet	Zemlja podrijetla	Period razmjene	Godina studija na razmjeni
Ispitanik 7	Ž	23	Ekonomski fakultet za transport i komunikacije	Turska	10 mjeseci	2.
Ispitanik 8	M	25	Fakultet strojarstva	Nizozemska	5 mjeseci	3.
Ispitanik 9	Ž	31	Fakultet elektrotehnike	Brazil	5 mjeseci	Doktorski studij
Ispitanik 10	M	21	Građevina	Rumunjska	5 mjeseci	2.
Ispitanik 11	Ž	22	Informatički menadžment	Francuska	5 mjeseci	4.
Ispitanik 12	Ž	20	Filozofski fakultet	Španjolska	5 mjeseci	3.

5.3. Način provođenja istraživanja

Istraživanje je provedeno tijekom travnja i svibnja 2017. godine u Žilini u Slovačkoj. U njemu su sudjelovali slovački i međunarodni Erasmus studenti sa Sveučilišta u Žilini koji su dobrovoljno pristali sudjelovati u istraživanju. Istraživanje je provedeno postupkom individualnog polustrukturiranog intervjua čiji se protokol nalazi u Prilogu 1. Intervju je trajao između 10 i 20 minuta, a uglavnom se provodio u studentskim domovima u kojima su bili smješteni svi studenti. Ispitanicima se prije početka intervjuiranja reklo da ukoliko neku englesku riječ neće razumjeti, budući da se radi o specifičnom vokabularu, da će im biti

pojašnjeno tijekom samog intervjua. Također, intervju se vodio na engleskom jeziku i snimao se diktafonom, a glasovni zapisi su nakon intervjua transkribirani kako bi se olakšali prijevod na hrvatski jezik i kasnija analiza podataka.

5.4. Postupci i instrumenti istraživanja

Istraživanje je provedeno postupkom intervjuiranja. Intervjuiranje je jedna od osnovnih metoda kvalitativnih istraživanja jer pruža široke mogućnosti strukturiranja; u početku se određuje problem istraživanja, prema njemu se slažu unaprijed pitanja i zbog toga je općenito lakše voditi takav intervju, jer voditelj intervjua ima podsjetnik koji sadrži točno određena pitanja ili redoslijed sadržaja koji pitanjima mora biti obuhvaćen (Mužić, 1999). Istovremeno ostavlja mjesta ispitaniku da spontano govori o svojim mišljenjima, stavovima i razlozima svog ponašanja povezanih s problemom o kojem vodi razgovor s istraživačem (Halmi, 2005). Također, metodom intervjuiranja se moglo kreirati točno željena pitanja koja će ispitanika usmjeriti u smjeru prema problemu koji se želi istražiti, a to je omogućilo i određivanje kategorija odgovora pri obradi podataka. Prije provođenja istraživanja napravljeno je pilot na jednom od ispitanika (jednom studentu iz Slovačke) kako bi se provjerila logičnost pitanja i njihova jezična ispravnost i razumljivost, te su nakon toga uočeni nedostaci ispravljani.

Intervju se sastojao od dva dijela. U prvom početnom dijelu ispitanici su se predstavili i rekli tražene demografske podatke o sebi, ponajprije u kojoj su zemlji bili na Erasmusu ili za međunarodne studente, iz koje zemlje dolaze. Drugi dio, odnosno glavni dio intervjua uslijedio je odmah nakon toga. Pitanja za glavni dio intervjua podijeljena su prema postavljenim istraživačkim pitanjima i prema definicijama interkulturalnog učenja od kojih se polazi i koje su prikazane u teorijskom dijelu. U redoslijedu i postavljanju pitanja išlo se od jednostavnijih i općenitijih pitanja prema složenijima, odnosno pitanja u kategorijama su se postavljala u skladu s istraživačkim pitanjima; ispitanika se prvo pitalo o iskustvu i interkulturalnom treningu prije razmjene, te o njegovoj motivaciji za odlazak na mobilnost i općenito o stavovima i vještinama koje im je mobilnost donijela. Nakon toga se prešlo na njegovu interkulturalnu kompetenciju i osjetljivost i snalaženje u međukulturalnoj interakciji, a na kraju se obuhvatila kulturna i jezična raznolikost koja utječe na interkulturalno učenje tijekom mobilnosti.

5.5. Obrada podataka

Podaci su se obradili sljedeći strategiju kvalitativne analize empirijskog materijala prema Halmiju (2005). Nakon što se su intervjui proveli i snimili, napisani su transkripti svakog intervjua radi lakše obrade sadržaja i rezultata. Sljedeći korak je bio organiziranje prikupljenih podataka iz intervjua, a najprije su se odbacili svi oni odgovori koji nisu relevantni za cilj istraživanja i istraživačka pitanja, poput nekih podataka o stanovanju koje su davali Erasmus studenti (gdje su živjeli prije Erasmusa), opisa svog svakodnevnog života nevezanog uz kulturne čimbenike ili opisa svojeg iskustva sa studijem (davanja primjera o tome kakve kolegije su imali i kakvi su bili profesori tijekom razmjene). Nakon toga empirijski materijal je analiziran uz pomoć kodiranja i kategoriziranja, gdje su se podaci segmentirali, a nakon toga su ponovno uspostavljene relacije među njima, koje možda u početku nisu bile vidljive. Potom su postupkom kategorizacije odgovori raspoređeni u kategorije. Te kategorije su osmišljene prema istraživačkim pitanjima, odnosno nominirane su prema svojoj logičkoj povezanosti s podacima i vezana uz koncepte koji već postoje u ovom području istraživanja: interkulturalno iskustvo, stavovi o mobilnosti, interkulturalna kompetenciju i osjetljivost, kulturna raznolikost i jezična raznolikost. Provođenje postupka analize je bilo bitno za daljnje kreiranje i vođenje interpretacije podataka prema postavljenim kategorijama.

Budući da su intervjui vođeni na engleskom jeziku, u tekst će se stavljati citati ispitanika iz transkripta na engleskom jeziku podijeljeni u odgovarajuće kategorije, ali će se dodatno objašnjavati i interpretirati na hrvatskom jeziku.

5.6. Analiza i interpretacija rezultata provedenih intervjua

Rezultati intervjua bit će prikazani prema ranije uspostavljenim kategorijama koje su u skladu sa istraživačkim pitanjima.

5.6.1. Interkulturalno iskustvo

U kategoriji o interkulturalnom iskustvu od ispitanika se željelo doznati jesu li imali bilo kakav interkulturalni trening ili interkulturalnu pripremu prije samog odlaska na razmjenu, koliko je to poboljšalo njihovu razmjenu ukoliko su to imali i također, jesu li imali

po dolasku na razmjenu imali neke info dane o novoj zemlji i kulturi. Svih 12 ispitanika je kazalo kako prije odlaska na razmjenu nisu imali nikakav oblik pripreme na novu kulturu na svojem matičnom sveučilištu. Na pitanje bi li im pomoglo da su imali neki tip interkulturalne pripreme i bi li to poboljšalo njihovo iskustvo razmjene, polovica ispitanika je odgovorila da bi, odnosno njih šestero.

Well it could, cause for someone that never have been abroad it is really hard. To live far away from the family and friends, it's easy you know that. But even a training I think it could just prepare you for some things but when you are actually on the Erasmus it's so different. There are situations that I don't think so that any training could prepare you for. Cause even the people around you, I guess Erasmus is to know other people and nationalities and get new friends and so on. (Ispitanik 5)

Yes definitely, because I had to learn and figure out everything by myself. (Ispitanik 6)

Yes it would help, because I would know something for future in Slovakia, what to expect. (Ispitanik 7)

About Slovakia it would help, because the more you know about the country, the more you will be prepared to study there. (Ispitanik 8)

Ispitanici su uglavnom navodili kako bi im takvo iskustvo ponajviše pomoglo u početku u snalaženju o novom okruženju, posebice za neke koji dolaze iz značajno različitih kultura. Ostatak ispitanika je naveo kako im takvo iskustvo ne bi značajno pomoglo i poboljšalo njihovu razmjenu jer smatraju da se najbolje sve nauči kada se zapravo sam moraš snalaziti u novoj kulturi i društvu i učiti njihove tradicije i društvene norme.

I don't know, I think maybe no, because when you come to Erasmus, you see other people, you see other culture, and you get used to it. (Ispitanik 1)

I don't know, I think when you come there, it is always different. And we always talked here about many differences between the countries so it was kind of a preparation, but everything comes to a place when you come there, I think. (Ispitanik 4)

I don't know, it should be a big lecture because it is many things to learn. Living here and learning is better. (Ispitanik 9)

Not really, I like to learn things by myself. (Ispitanik 10)

Nadalje, na pitanje je li im prihvatno sveučilište pružilo neku vrstu podrške za što bolju prilagodbu novom kulturnom kontekstu u obliku dana otvorenih vrata, interkulturalnog

treninga, info dana, šestero ispitanika je navelo kako su imali info dan na fakultetu, ali bez kulturnog sadržaja već samo informacije o sveučilištu, smještaju itd.

Yes, we had orientation days (first week of semester), where they showed us the university, library, etc. (Ispitanik 2)

Yes of course, we had open days in university, they gave us general information about Poland, about university, about ESN. (Ispitanik 3)

First week we had welcome week (...), kind of presentation at University and sightseeing tours around the city. (Ispitanik 4)

Yes we had, coordinator introduced us about the faculty. (Ispitanik 12)

Samo troje ispitanika je navelo kako su na fakultetu ili sveučilištu na koje su došli na razmjenu na info danima ili predavanju imali i dio o kulturi te zemlje, što su smatrali korisnim i pozitivnim.

Yes we had welcome and introduction days where they told us everything about Croatia, some useful facts for living in Zagreb and also cultural facts, and information about Zagreb was good. (Ispitanik 1)

Yes we had welcome days with ESN; they show us everything, did Slovak dinner. (Ispitanik 7)

Yes we had introduction day and cultural events with ESN, about dishes and traditional dances, and I found it very interesting. (Ispitanik 8)

Dvoje ispitanika je navelo kako nisu sudjelovali na uvodnim predavanjima, ali da smatraju da nisu ništa propustili i da su se i bez toga dobro snašli.

We had some kind of intro week with some informations and events. To be honest I skipped it cause I came a little late for my Erasmus in Vilnius. But I found out everything in short time and people told me all so it was okay. But when you are there you find your group of friends and you stay with them more or less all the time. For me it was like that so they told me all of the information that I needed and showed me all the places that they saw on intro week so I didn't need so much help even first days were hard. (Ispitanik 5)

Nothing. I came in the middle of semester, and they had something in the beginning, but nothing when I came. (Ispitanik 9)

Samo jedan ispitanik je došao vremenski puno prije takvog uvodnog predavanja pa je već dosta toga naučio što se tiče kulturnih obrazaca ponašanja, pa mu iz tog razloga nije koristilo.

In Turkey we had some introduction day about the life in Istanbul and culture, but it was 2 weeks after my arrival so it didn't help me a lot. They were talking only where to find things, where to buy something, how to orientate, but not a lot how to behave, what was I think necessary, especially because people don't speak English, for example, in shops, police, etc.
(Ispitanik 6)

U odgovorima ispitanika može se uočiti često spominjanje studentske organizacije Erasmus Student Network (ESN) koja djeluje na gotovo većini europskih sveučilišta koja su u programu Erasmus+, a na volonterskoj bazi se bavi pomaganjem i organiziranjem raznih društvenih i kulturnih događanja za internacionalne studente. Moglo bi se zaključiti da je ESN faktor koji pridonosi olakšavanju prilagodbe novom okruženju i upoznavanju nove kulture, zbližavanjem stranih studenata sa domaćom kulturom.

Iz rezultata se može uočiti da su ispitanici podijeljeni što se tiče interkulturalnog iskustva te samo polovica njih smatra kako bi im ono pomoglo za lakše snalaženje u novom kulturnom okruženju, iako kažu da su i bez toga dobro prošli. Druga polovica smatra da je to dobra prilika za samostalno istraživanje i učenje o novoj kulturi živeći je, i tako postići i osobni razvoj, što i je jedan od glavnih ciljeva interkulturalnog učenja.

Kao odgovor na prvo istraživačko pitanje, odnosno pridonosi li prijašnje interkulturalno iskustvo lakšem interkulturalnom učenju tijekom mobilnosti, s obzirom na dobivene odgovore o tom prijašnjem iskustvu i prema mišljenjima ispitanika, prijašnje interkulturalno iskustvo ne utječe u velikom mjeri na interkulturalno učenje tijekom mobilnosti, jer ono se zapravo počinje razvijati tek kada pojedinac dođe u novu kulturu i samo svjesno i nesvjesno počne učiti nove kulturne spoznaje.

5.6.2. Stavovi o mobilnosti

Ova kategorija pitanja se odnosi na stavove ispitanika o mobilnosti i obuhvaća njihovu motivaciju za odlaskom na mobilnost te stjecanje određenih vještina i kompetencija koje ne bi postigli bez boravka na mobilnosti, a u prvom redu se to odnosi na interkulturalne vještine i osobni razvoj. Ovom kategorijom se želi otkriti pomaže li mobilnost i drugom zemlji stjecanju pozitivnih stavova prema drugim kulturama.

Odgovori 12 ispitanika na pitanje o motivaciji na odlazak na razmjenu se mogu svrstati u nekoliko skupina, jer su svi imali slične odgovore: upoznavanje novih kulturno različitih ljudi, upoznavanje nove kulture kroz svakodnevni život i putovanja, razvoj otvorenosti i

tolerancije prema kulturnim različitostima promjena okoline, poboljšanje engleskog jezika, osobni razvoj, stjecanje samostalnosti i preuzimanje odgovornosti za sebe, stjecanje novih profesionalnih vještina, poboljšanje mogućnosti budućeg pronalaska posla. Na pitanje je li im iskustvo mobilnosti unaprijedilo sposobnost rada s ljudima iz različitih kultura i je li ih učinilo više samopouzdanima u tom slučaju, svih 12 ispitanika je odgovorilo potvrdno, dodajući pritom razne primjere i situacije koje su tome pridonijele.

I think definitely yes, I was living with Italian guy and I was trying to understand his way of thinking. Also during my studies there were mainly Turkish people and I could see all the cultural differences and how to change my point of view according to their views, and it can be completely different, more than I expected. (Ispitanik 3)

Yes, of course, because there were many people from many different countries, and I think it really helped me to feel more comfortable with them. (Ispitanik 4)

Yes, for sure, before Turkey I was closed to other cultures and different races, but now I am more open-minded. (Ispitanik 6)

Yes, because this experience is about getting know people from other cultures and it is good for learning about different ways of life, because here on Erasmus it is a lot of diversity, people from Turkey, Portugal, France... (Ispitanik 12)

Iz odabranih navedenih citata se može uočiti da je svakodnevni kontakt s pojedincima iz različitih kultura pridonio boljem razumijevanju tih kultura i razvoju pozitivnog stava o prihvaćanju tih različitosti koje se mogu pojaviti u bilo kojoj svakodnevnoj životnoj situaciji, a to izravno pridonosi razvoju interkulturalnog učenja jer studenti uspoređuju vlastito kulturno podrijetlo sa novim kulturnim spoznajama o drugima i na taj način prihvaćanju način razmišljanja kojim se različitost poštuje. Nadalje, ispitanici su dali raznolike odgovore na pitanje što je najvažnije što su naučili kao student na razmjeni; 7 ispitanika je navelo kako je najvažnija stvar samorazvoj, veće samopouzdanje i otvorenost, preuzimanje odgovornosti i veća samostalnost izgrađena tijekom mobilnosti, a prema Bennettu (2009) to i je jedan od glavnih cijeva mobilnosti i interkulturalnog učenja, u prvom redu raditi na sebi kako bi kasnije mogao razumijeti druge.

I'm more confident now. Living abroad is not really easy thing, at least not for me. I went there by myself, didn't know anyone, even my English was so terrible. (Ispitanik 2)

In Turkey I learned how to take care about myself and do everything alone, without anyone's help. (Ispitanik 6)

I think before I came here I was so shy, I couldn't speak with people, even Turkish, so I came here and I can speak more easily with people, and it was important for me, to improve myself, change my mind, ideas. (Ispitanik 7)

Samo dvoje ispitanika je kao najvažniju stvar navelo prihvaćanje i razumijevanje kulturnih raznolikosti koje se očituju ne samo u kulturnom podrijetlu nego i u svakodnevnom ponašanju pojedinaca:

Mostly to learn that not everywhere in the world it is the same, because I think that sometimes people don't count that different parts of the world are really different in terms of people, culture and choices, so the further from home the better because you can really understand that there exists difference. (Ispitanik 8)

I think to improve my job opportunity it was definitely this software program. And for me personally, it was how to behave to different people, how to understand them, sometimes you are with people who are more strict and they don't want to adapt, so for me was easier to learn to adapt me than to change someone else. (Ispitanik 3)

Preostalo troje ispitanika je, uz povećanje samopouzdanja, navelo socijalizaciju i poboljšanje jezičnih sposobnosti kao najvažnije stvari koje su stekli ili još uvijek stječu kao studenti na razmjeni:

I think I am not so shy as I used to be, and Erasmus helped me in that case; and all this administration helped to be more responsible, also many people didn't speak English so I had to speak in Spanish, so I improved it. (Ispitanik 4)

Socialization, I improved my English. (Ispitanik 10)

The most important? I think I improved my socialization skills the most. (Ispitanik 11)

Pozitivan stav prema mobilnosti se može iščitati iz odgovora kada su ispitanici pričali o tome koja su znanja i vještine dobili na Erasmusu, a koja ne bi usvojili da su ostali u svojoj zemlji, gdje ih je većina, odnosno njih devet, kazalo kako su s Erasmusom postigli interkulturalne vještine, iskusili život u interkulturalnom okruženju i naučili prihvaćati druge ljude, bez obzira na njihovo kulturno ili religijsko podrijetlo.

Yes, now I more understand why people from different countries react in different ways. (Ispitanik 2)

A lot of new skills and competences, from language, to orientation, to acceptance of different new people... (Ispitanik 6)

Actually my academic skills I don't see I earned much, but in ability to live with others I gained so much. (Ispitanik 9)

Yes, I think a lot of skills I win here, I live with different people every day and learn something. (Ispitanik 11)

Yes I think that coming here have taught me to get to know people and not to criticise them before meeting them, first you have to meet him, that is what I learnt. When I came here I thought: this people are not going to be friendly, nice, but I completely changed my mind. So I think that is what I gained here. (Ispitanik 12)

Preostali ispitanici su naveli profesionalne i akademske mogućnosti koje su dobili na Erasmusu kao nešto što u svom redovnom obrazovanju ne bi dobili.

Yes, especially this software program. In Slovakia is really expensive to have this course. (Ispitanik 3)

Yes of course, the education system there is very different; I think here is based on theory, but there during seminars we were working in groups on projects and teacher was just observing, it was cooperative working and I liked it. (Ispitanik 4)

Posljednja dva pitanja u ovom kategoriji se odnose na povezanost obrazovanja i Erasmus mobilnosti s kulturnim kompetencijama koje postižu studenti. Šest ispitanika je navelo kako Erasmus naprije služi za razvoj kulturnih vještina, a tek onda za razvoj profesionalnih vještina, dok je njih troje navelo obrnuto, odnosno da je za njih Erasmus sredstvo za poboljšanje profesionalnih mogućnosti. Troje ispitanika je navelo kako Erasmus u prvom redu služi za samorazvoj i rad na sebi, ali i da to ovisi o zemlji u koju ideš i o vlastitim aspiracijama, odnosno u nekim je zemljama tradicionalno naglasak na obrazovanju i strogosti dok se u drugim organizacije usmjeravaju na kulturu.

It is really though question. The pros and cons are not the same for everybody. When you look, people from many countries already have good level of English and they don't have to improve it in Croatia (people from Netherlands, UK), so for them is different pros and cons. But for me English and language skills, and also independence were important; for other people is different, maybe they don't have a lot of friends in their country and on Erasmus they find a lot friends, their objective is different. (Ispitanik 1)

I think it depends on country. For example in north countries is more about studying, everything is more strickt, and in south is different. Many people go to Spain and these countries just to have fun, so maybe it depends on what you want, if you are interested in

studying, or in fun...But I think in first place is self development, and after education.
(Ispitanik 4)

Most is for self development, because culture depends on country, but if I develop myself, I can live in any country. (Ispitanik 7)

Većina ispitanika je istaknula pozitivnu povezanost interkulturalizma i obrazovanja, odnosno Erasmus programa, jer širi mogućnosti i pridonosi raznolikosti u obrazovnom sistemu. Opće mišljenje je da su Erasmus i programi mobilnosti jedna od najboljih obrazovnih politika Europske Unije zbog mogućnosti koje pružaju studentima, od studiranja u multikulturalnom okruženju, do učenja novih stvari o kulturama, ali i profesionalnog razvoja i razvoja jezičnih sposobnosti.

It is positive, because, for example, I had 4 schoolmates from Finland, and they showed me how is in their country, and I saw how is in Croatia, so now I can compare Finland, Croatia and Slovakia, so I think its really good. (Ispitanik 1)

Yes, I think it is, especially when you work in groups with international students, because everyone has different opinions and knowledge, and it can be really interesting to share it.
(Ispitanik 4)

In my opinion, it was one of the best ideas what EU politics have made real. It helps young people to become more tolerant and interculturally aware, and in the easiest way – during their studies. (Ispitanik 5)

It is so good and important because, for example, I am studying to be a teacher and you have in many classroom diversity of children with different cultural background and different needs, and it is important to know about other cultures. (Ispitanik 12)

Samo je ispitanik 7 naveo kako ne vidi neke posebne beneficije za sebe iz te veze jer kao studentica na trenutnom Erasmusu u Slovačkoj naišla je na jezične barijere na studiju koje uvelike sprječavaju vezu interkulturalizma i obrazovnog sustava:

It is hard to say; I don't see it here in Slovak university really incorporated to education, when you look at language for example. I think it's not so good because in Slovakia they don't know so good English so I can't attend the classes, so this is not good here. I can only attend 2-3 lessons. (Ispitanik 7)

Općenito, može se reći kako ispitanici imaju pozitivne stavove o mobilnosti te posebice o učenju o drugim kulturama tijekom same mobilnosti; to se već vidi i u neki od razloga motivacije za odlaskom za mobilnost, kao što su upoznavanje novih kulturno različitih ljudi,

upoznavanje nove kulture kroz svakodnevni život i putovanja, razvoj otvorenosti i tolerancije prema kulturnim različitostima promjena okoline i poboljšanje engleskog jezika, naravno uz samorazvoj i preuzimanje odgovornosti. Također, svi su potvrdili da im je mobilnost olakšala rad i komunikaciju s pripadnicima drugih kultura, posebice jer je to na razmjeni svakodnevnica, a tome pridonosi i činjenica da njih polovica smatra kako je čitav Erasmus program u prvom redu za razvoj interkulturalnih i kulturnih vještina, dok je ostatak podijeljen na profesionalne vještine i na to da sve ovisi o zemlji razmjene. Na kraju, može se zaključiti i da smatraju da interkulturalizam pozitivno utječe na obrazovanje kroz program Erasmus, upravo zbog svega već navedenog.

Kao odgovor na drugo istraživačko pitanje razvijaju li studenti na razmjeni pozitivne stavove o drugim kulturama te općenito o tom načinu života, analizirajući prikupljene podatke, može se reći da mobilnost uvelike pridonosi razvoju pozitivnih stavova i otvorenosti prema drugim kulturama, i to kroz razvoj samostalnosti i samopouzdanja na čemu se i temelji prihvaćanje drugih. Ispitanici su svoj odgovorima potvrdili ovo istraživačko pitanje dajući primjere iz interkulturalnih situacija koje su bile nove za njih, ali su ih postupnom promjenom načina razmišljanja prihvatili i došli do stupnja otvorenosti i tolerancije u kojem se različitost poštuje.

5.6.3. Interkulturalna kompetencija i osjetljivost

Interkulturalna kompetencija je glavni pokazatelj interkulturalnog učenja kod pojedinca; što je razvijenija njegova interkulturalna kompetencija, to je više on sposoban usvajati znanja i vještine temeljene na interkulturalnom iskustvu. To se ponajprije očituje kroz njegovu interkulturalnu interakciju i komunikaciju s pripadnicima drugih kultura, iz čega se može iščitati njegova želja za razumijevanjem, prihvaćanjem i prilagođavanjem novoj kulturi i/ili kulturi sugovornika, odnosno povećava se i njegova interkulturalna osjetljivost, a kompetencija i osjetljivost uvijek dolaze skupa. Pojedinaac postane interkulturalno osjetljiv kada je sposoban uočiti i prihvatiti različitosti i istovremeno znati se ponašati u drugačijoj kulturi (Bennett, 2009). Stoga, u ovoj kategoriji se pitanjima želi otkriti ispitanikova interkulturalna kompetencija koju koristi tijekom komunikacije s drugima i razvoj njegove interkulturalne osjetljivosti.

Grupa pitanja o interkulturalnoj interakciji i komunikacijskim interkulturalnim situacijama tijekom boravka na mobilnosti se odnosila na to jesu li ispitanici spremni

prihvatiti kulturne razlike tijekom interakcije, jesu li se spremni prilagoditi kada to situacija zahtijeva, poštuju li kulturne različitosti koje se pojavljuju tijekom interakcije te što rade kada dođe do interkulturalnog nesporazuma temeljenog na kulturnim razlikama, odnosno koja je razina njihove osjetljivosti. Svih dvanaest ispitanika je odgovorilo kako su spremni prilagoditi se tijekom komunikacije s obzirom na kulturnu pozadinu sugovornika, no o ipak je njih troje reklo kako to ovisi o situaciji:

I don't know, depends, if it is really important to adapt, for example, if it is about religions, muslim girls doesn't want shake hands with man, it's ok, I can adapt. (Ispitanik 1)

Yes, I learnt that sometimes you have to adapt, it is very difficult to be different in Turkey, you have to accept and respect their rules and habits because you are in their country. (Ispitanik 6)

Depends, if I have to, but I think the nice thing about Erasmus is that everyone can learn about each others' cultures and no one has to adapt to anything, because everyone is interested and curious about each other and they can show their cultures. But yes, if I have to adapt I am willing to do it. (Ispitanik 8)

Također, na pitanje o tome jesu li svjesni kulturnog znanja koje primjenjuju tijekom interakcije, odnosno poštuju li ili mijenjaju svoj stav sukladno ponašanju sugovornika, njegovim kulturnim normama, neverbalnom ponašanju, jedanaest od dvanaest ispitanika je odgovorilo pozitivno, da prihvaćaju pravila drugih kultura tijekom procesa komunikacije, da su svjesni razlika i da ih poštuju:

I know something, for example, that you can't look into eyes to Japanese people, or that in front of Germans you will not speak about Second World War. And I use it when interaction requires it. (Ispitanik 1)

Again I can have example with Turkish, with girls who don't want touch man or with no drinking alcohol. They told me it is not because they are so religious or someone told them to behave like this, it was their decision to live. I was asking them this to understand better, to get the idea what they chose it. (Ispitanik 3)

Well, there are a lot of rules and stuff around so for sure I don't know all of them. But basic things yes and if its required sure I respect that and apply it. (Ispitanik 5)

Of course I accept it and change, I understand that, because that is how they learnt to live, and I don't want to challenge it, because that is their logic, and mine it is not superior to their, so I want be able to understand them and communicate more easily. So if it is there

something that they feel strongly about, than I'm trying to understand it as they do. (Ispitanik 8)

Yes I change, I respect their habits, because people are born in different part of the world and they have their own behaviour and their own way of living and we have to respect it. (Ispitanik 12)

Samo je ispitanik 4 naveo da studenti na mobilnosti ne bi trebali inzistirati na vlastitim kulturnim normama i pravilima ponašanja nego bi trebali biti fleksibilniji i otvoreniji i prilagodili da novoj kulturi:

(...) For example, if some Turkish or Asian guy comes to European country and see girl in bikini at the beach, he shouldn't say it is bad, because in Europe it is normal.

Kulturne nesporazume svi ispitanici rješavaju otvorenom komunikacijom kako bi se što prije ispravila greška, ali i da u samom početku paze na vlastite riječi kako bi se izbjegao mogući nesporazum. Situaciju pokušavaju popraviti objašnjenjem zašto je došlo do nesporazuma, Ako dođe do nesporazuma, isprika je dobrodošla. Ispitanik 2 navodi kako su konflikti najčešće temeljeni na nekim uobičajenim razlikama:

Most of the times yes, because it is always about some small misunderstandings, for example about food, or rules about holidays. (Ispitanik 2)

Njih troje je navelo kako je razlog za nesporazum bio na religijskoj osnovi, no kako se razgovorom i to riješilo:

In Turkey was the main problem religion differences, but we always only talked about it and never had some serious problem during interaction. (Ispitanik 6)

Firstly, everybody ask me about my religion, because I'm from muslim country, like can you touch the man, etc.; I always with patience tell them the correct way, my values, I try to explain them. (Ispitanik 7)

Na izravno pitanje o tome mogu li postignutu interkulturalnu kompetenciju primijeniti i u nekom drugom kulturnom okruženju, drugoj državi, svih dvanaest ispitanika je potvrdilo da bi jer im mobilnost samo dodatno omogućila razumijevanje i prihvaćanje drugačijeg, pa stoga nemaju problem primijeniti to i u nekoj drugoj zemlji.

For sure it will be easier, I lived half year abroad so for me this experience only can get me something better. (Ispitanik 1)

Me as industrial engineer I should work in teams, and if I will work in team with people from different countries I think I can understand them better than before, because on Erasmus I spent so much time with different cultures from all around the world. (Ispitanik 3)

I think it is something like a practise. When you learn it once I think you won't forget it easily.
(Ispitanik 5)

Ipak, njih troje je nadodalo kako primjena naučenog ovisi o kulturi zemlje u koju ideš, jer ukoliko se radi o potpuno različitom kulturnom konceptu, pojedinac mora unaprijediti svoju interkulturalnu kompetenciju.

Yes, but it also depends on coutry. In Europe is quite similar, but maybe somewhere in Asia or Africa, I should learn more about how to adapt. But if a person wants, can adapt to all conditions. (Ispitanik 4)

Yes, I did it already, from Turkey to Poland, but it was also little bit different situation because Poland is similar culture like Slovakia, they ar Slavics, the same religion, so there was easier in this way. (Ispitanik 6)

Not everywhere, but in countries near Slovakia where the culture and language are same or similar, I can apply things I've learned. But all the lessons you learn you can apply in some new place. (Ispitanik 8)

Analizirajući podatke dobivene iz ove kategorije, može se primijeniti kako su ispitanici kao primjer kulturnih razlika ili nesporazuma davali tursku kulturu i islam. Uzimajući obzir nacionalnu, etničku i vjersku pripadnost ispitanika koji dolaze iz tipično europskih zemalja (osim ispitanice iz Brazila), Turska se nameće kao jedina zemlja koja se u većoj mjeri kulturno i religijski razlikuje od ostatka zemalja, te je logično da su ispitanici to primijetili tijekom svoje mobilnosti. U svojim odgovorima su navodili primjere vezane uz muslimanske norme ponašanja te kako ništa nisu imali protiv njih i prihvatili ih iako ponekad nisu razumijeli, što govori o njihovoj razvijenoj osjetljivosti.

Kao odgovor na treće istraživačko pitanje pridonosi li boravak na mobilnosti razvoju interkulturalne kompetencije i osjetljivosti, može se reći da ispitanici kroz interkulturalnu interakciju tijekom mobilnosti ispitanici razvijaju svoju interkulturalnu kompetenciju i osjetljivost, jer se nalaze u situacijama koje ne susreću svakodnevno u svojoj kulturi te se pokušavaju prilagoditi novim, kulturno drugačijim, istovremeno uočavajući razlike sa svojom kulturom i prihvaćajući ih; usvajaju sve tri dimenzije kompetencije - kognitivnu, emocionalnu i ponašajnu (Schneider, Hirt, 2007, prema Mrnjaus, Rončević, Ivošević, 2013) Uz to, sposobni su primijeniti interkulturalnu kompetenciju stečenu na razmjeni i u nekom drugom kulturnom okruženju, odnosno, postaju interkulturalno osjetljivi, te, budući da su već naučili kako učiti o kulturi, to lako mogu primijeniti i drugdje.

5.6.4. *Kulturna raznolikost*

Kulturna raznolikost se nametnula kao očiti čimbenik u životu studenta na studentskoj razmjeni u inozemstvu, koji je svakodnevno okružen drugim pojedincima koji u interakciju unose svoje kulturne i religijske stavove, norme, pravila ponašanja i čitavu svoju kulturu u obliku tradicija, prehrane, odijevanja i sl. Kulturna raznolikost pridonosi smanjivanju stereotipa i predrasuda o drugačijem te na taj način otvara put toleranciji i prihvaćanju. Ovom kategorijom pitanja želi se saznati olakšava li ta kulturna raznolikost interkulturalno učenje tijekom mobilnosti, odnosno, u kojoj mjeri to utječe na svakodnevni život i navike pojedinca na mobilnosti.

Na pitanje jesu li se susreli s nekim interkulturalnim problemima tijekom svog boravka na Erasmusu, u raznim situacijama (s profesorima, prijateljima, lokalnim stanovništvom, u birokraciji, u javnosti), njih sedmero je navelo kako se nikada nisu susreli s takvim situacijama. Troje ispitanika koji su na Erasmusu u Žilini trenutno je navelo kako je naišlo na takve probleme u komunikaciji s profesorima ili lokalnim stanovništvom prvenstveno zbog njihovog neznanja engleskog jezika, koje se očitovalo u nemogućnosti komunikacije te u neprimjerenom, nepristojnom ponašanju sugovornika:

I think the biggest problem was language, because many Slovaks, in the police, the teachers, reception lady, don't know English. (Ispitanik 7)

Actually sometimes people are very rude, angry, but than I realise they are not angry, it is just their way of being, because the don't know English and don't want to speak to foreigner. (Ispitanik 9)

Yes in Slovakia they don't speak English very well, so teachers are not really helpful. With one professor I have a translator between us. It is difficult, but we have to adapt to it here in Slovakia. (Ispitanik 11)

Ispitanik 5 je naveo kako se na svom Erasmusu u Litvi, osim s problemom engleskog jezika, susreo i sa tolikim kulturnim raznolikostima između pojedinaca iz različitih država da je trebao biti jako pažljiv tijekom komunikacije s njima. Također, uočio je razliku u mentalitetu između studenata sa juga i sjevera Europe:

I was living with many people around from Nigeria, China, South Korea, Portugal, Italy. Just to hear it you can think of craziness and diversity. For this you have to be very flexible and to know in which way you can talk to which person, sometimes was hard. But also because not all of the people had good level of English. So I was trying to speak as simple and easy as

possible. Also, I was always with Italian and Portuguese people that are generally open people from south. Lithuanian people seemed to me cold, barely speaking people. (Ispitanik 5)

Ispitanik 12 je imao neugodna iskustva u Žilini gdje je doživio neprihvatanje vlastite kulture i ponašanja, koje slovačko stanovništvo smatra neprimjerenima:

(...) Some situations when we go out with other Erasmus guys and I think that many people from Slovakia doesn't respect other cultures, for example they are mad if we speak loudly. We were in shop and shop assistant told us that we have to be quiet in supermarket! But it is our way of express ourselves.

Nadalje, svih dvanaest ispitanika je reklo da su o novoj kulturi u koju su došli najviše naučili kroz sam život tamo, interakciju s domaćim stanovništvom, članovima ESN-a, a ne kroz knjige i internet; nekolicina je samo nadodala kako su na internetu potražili osnovne stvari o kulturi u koju dolaze kako bi znali što očekivati.

I had many Croatian friends so the biggest part about their habits and traditions I learnt from them. (Ispitanik 1)

I learn mostly from friends and techers, not exactly on Internet. (Ispitanik 8)

All with interacting, because when you read you don't get the idea how it is. (Ispitanik 9)

I didn't talk much with Slovaks, but I have few friends and they told me some typical things and their attitudes. (Ispitanik 10)

Not talking with locals because most of them don't speak English, but with guys from ESN yes, they told me about habits and behaviours in Slovakia. (Ispitanik 12)

Na pitanje o tome jesu li se na svojoj razmjeni susreli sa svojim sunarodnjacima te jesu li se i u kojim situacijama osjećali ugodnije u njihovom društvu, svih dvanaest je navelo kako jest, a neki od njih su čak ciljano i došli na razmjenu s nekim iz svoje zemlje. Njih petero je reklo kako, iako su poznavali studente na razmjeni koji su bili iz njihove zemlje, nisu preferirali njihovo društvo i radije su bili sa ostalim studentima, što zbog želje za upoznavanjem novih kultura, što zbog poboljšanja engleskog jezika:

Yes, but I was avoiding them, because language was not problem for me and I had friends from Germany, Croatia, Jamaica. (Ispitanik 1)

Yes, I had classmates from my country. I think it was same as it is here. I felt more comfortable with Slovak people at the begining of the semester, then when I know the others, I felt better with them. (Ispitanik 2)

I met just one Slovak, so I was only with Erasmus. If she tried to talk in Slovak to me, I didn't want because it was not appropriate in front of everybody who doesn't understand it. (Ispitanik 3)

Yes there are, but I don't more comfortable with them, I like being with all the people. Because we are in Erasmus, we want to speak English; if you know someone from your country you start speak in your language, and than you can't develop your English. (Ispitanik 7)

Isti broj, njih petero, je navelo kako su se voljeli, odnosno vole se družiti sa svim internacionalnim studentima, no ipak u nekim situacijama preferiraju svoje sunarodnjake, jer se tada mogu opustiti i ne moraju paziti hoće li reći nešto što će uvrijediti pripadnika druge kulture, ne moraju paziti na engleski jezik, opuštenije se osjećaju s njima u nekim stresnim situacijama, mogu dijeliti s njima svoju kulturu:

Yes, actually I was there with one of my friends from University. It helped me in some situations that I knew her from before and could talk with her, when it was some stressful situation, about school, especially in the beginning. (Ispitanik 4)

I lived with friend from Slovakia, and we met some Slovaks there. I was the same with everybody, but always was nice to meet someone from Middle Europe for me. (Ispitanik 6)

There is 2 guys. It is nice to socialize with other people, but sometimes is nice just not to have to consider all the cultural things and sometimes you just want to have very easy conversation with your countrymen. (Ispitanik 8)

Yes there are few people from Romania. I feel comfortable with everybody, but with them its easier because we don't have to talk in English. (Ispitanik 10)

Yes here are 3 Spanish girls and we are roomates so of course it is more comfortable to be relaxed with them, speak in Spanish, do our habits from Spain, cooking Spanish food. But I'm ok also with other people. (Ispitanik 12)

Samo dvoje ispitanika je reklo kako ne temelji svoju komunikaciju na tome je li netko iz njegove zemlje ili ne, već na tome kakve su osobe, odnosno na prijateljstvu.

Here are Brasilians, I feel comfortable with them, but not because they Brasilians, but because they are my friends. (Ispitanik 9)

Yes here is a lot of French people here. I can be with Erasmus students and French the same, it depends on what kind of people they are. (Ispitanik 11)

Na pitanje o stereotipima o zemlji u koju su došli na razmjenu, ili o zemlji nekog od internacionalnih studenata, njih polovica, odnosno šestero ispitanika je navelo kako je prije dolaska imalo određene stereotipe, o kojima su čuli i li čitali, a samo je njih dvoje reklo da su se i obistinili – da Hrvati uvijek kasne te da Slovaci vole juhu i nisu fizički privlačni:

Yes I heard that Croatians ar always late and its true, I was always waiting for my professors for half hour every time. (Ispitanik 1)

Yes, I had stereotype, I read about Slovakia that they eat a lot of soup for dinner, and that boys are not really beautiful. And it was true. (Ispitanik 11)

Ostatak od te polovice je rekao kako stereotipni stavovi zapravo nisu bili istina, jer kada su došli na razmjenu doživjeli su njihovo nepostojanje ili potpuno suprotnu situaciju, od toga da Poljska nije siromašna zemlja, da Španjolci nemaju vrijeme za spavanje poslije ručka do toga da Turci ipak piju alkohol:

Maybe about Poland, because before some guys who were in Lublin before told me it poor city, so I had this picture in my head. But when I came there I was really surprised because there were many skyscrapers, big university, nice enviroment, everything opposite from what I expected. (Ispitanik 3)

Yes, I thought that Spanish people are always siesta and fiesta, but I found out that siesta it's not like before anymore, so I was surprised. (Ispitanik 4)

I saw a lot of videos which show how to behave in Turkey in public, with girls, and how they behave, but when I came it was totally different, including both positive and negative changes, for example, many Turkish people normally drink alcohol, opposite to thinking I had that nobody drinks. (Ispitanik 6)

Drugih šest ispitanika je kazalo kako je na mobilnost došlo bez ikakvog stereotipa o zemlji razmjene ili nekoj drugoj zemlji.

Posljednje pitanje u ovoj kategoriji se odnosi na službene i neslužbene kulturne događaje poput internacionalnih večeri, kvizova i sl., u organizaciji ESN-a, sveučilišta ili samih Erasmus studenata. Jedanaest od dvanaest ispitanika je reklo kako je sudjelovalo na takvim događanjima, te da su u kulturnom smislu pozitivno djelovali na njih, jer su putem raznih prezentacija o zemljama i kulturama naučili nove stvari; također, to su prilike za upoznavanje novih Erasmus studenata koji nisu njihovom krugu prijatelja na razmjeni, a kroz interakciju s njima na takvim događajima su upoznali neke nove kulturne običaje i tradicije.

Sure we attended many events like that made by ESN in Vilnius. It was really nice and we learnt some basic stuff about countries. One of those presentations about Portugal gave me the idea of visiting that country and in the end I went there for internship. (Ispitanik 5)

In Poland ESN was taking care of us and organising a lot of events so I had the chance to meet a lot of people and to talk with them. (Ispitanik 6)

Yes I think it really helps to communicate with people, because sometimes you find it difficult to find something to talk with people from other cultures, but there is more easily to connect and learn from each other, it promotes new relationships. (Ispitanik 8)

Yes I went, I think it is nice opportunity to learn about other countries, I don't have to be in Taiwan or Croatia to learn something, but I learn because I speak with them and other people. (Ispitanik 9)

Yes I went, but it is only with Erasmus students, maybe it would be more interesting if also Slovak people, who are not ESN, join us so we can learn more about Slovakia from many different persons. (Ispitanik 11)

Općenito, ova kategorija je obuhvatila širok i raznolik spektar pitanja, budući i da se sama kulturalna raznolikost može uočiti u raznim životnim situacijama, od kulturnim problema i nesporazuma, stereotipnih stavova, učenja o novoj kulturi do raznih događanja s ciljem zbližavanja i prihvaćanja tih raznolikosti. Analizirajući odgovore ispitanika, može se reći kako većina ispitanika nije imala nikakvih problema ili nesporazuma vezanih uz kulturu, a oni koji su to doživjeli, bilo je uglavnom zbog nemogućnosti sporazumijevanja sa lokalnim stanovništvom na engleskom jeziku. Unatoč tome, svi smatraju kako je najbolji način učenja o novoj kulturi je život u njoj samoj. Polovica ispitanika je na razmjenu došla bez ikakvih stereotipnih stavova o zemlji domaćinu, dok je druga polovica došla sa stereotipima; no većina njih se tijekom razmjene pokazala kao upravo što to i jesu – stereotipi, dok je stvarnost bila drugačija. Nadalje, podjednak broj ispitanika studenata na razmjeni preferira društvo studenata iz drugih kultura i zemalja i društvo sunarodnjaka, no ovi potonji se ne ograničavaju samo na njih, pa se stoga može reći kako svi teže tome da što više nauče i razviju toleranciju i otvorenost prema drugačijem, čak i kada tamo ima i njihovih sunarodnjaka. Na kraju, interkulturalni događaji organizirani za Erasmus studente pridonijeli su boljem učenju o novim kulturama i njihovim običajima.

Kao odgovor na četvrto istraživačko pitanje olakšava li iskustvo kulturne raznolikosti interkulturalno učenje, uzimajući u obzir područja obuhvaćena pitanjima u ovoj kategoriji,

može se reći da se studenti na razmjeni susreću sa ponašanjima i običajima potpuno drugačijih od njihovih, no budući da na mobilnosti to postaje svakodnevica, oni se otvaraju i prihvaćaju te raznolikosti kao normalne, što ujedno smanjuje i njihove stereotipne stavove. Može se zaključiti kako ta kulturna raznolikost olakšava interkulturalno učenje na samoj mobilnosti, jer ona izravno potiče pojedince da, komunicirajući s pripadnicima drugih kultura i sudjelujući na interkulturalnim događanjima, uče nove stvari u novim kulturama živeći s njima.

5.6.5. *Jezična raznolikost*

Sama kulturna raznolikost podrazumijeva i jezičnu raznolikost, odnosno one se međusobno reflektiraju. Znanje jezika je važno za obrazovanje pojedinca te njegove lingvističke kompetencije uvjetuju školska postignuća, ali i otvoreniji pristup prema drugim kulturama jer što je manje jezičnih barijera, to je bolja interkulturalna komunikacija, a samim time i interkulturalno učenje za koje je najvažnije to međusobno razumijevanje. U ovoj kategoriji se želi saznati olakšava li jezična raznolikost kojoj su studenti okruženi na razmjeni interkulturalno učenje.

Osim svog materinskog jezika, svaki od ispitanika govori i jedan ili više stranih jezika; troje govori jedan strani jezik, petero dva strana jezika, dvoje tri i dvoje četiri strana jezika. Naravno, jezik kojim svi govore je engleski jezik. Od toga njih četvero je navelo kako je naučilo i osnove jezika zemlje u kojoj su bili na razmjeni, ili u kojoj sada jesu, odnosno u Slovačkoj. Nadalje, na pitanje o tome koje jezične vještine i kompetencije su potrebne za uspješnu interkulturalnu interakciju, sedmero ispitanika je navelo kako je najvažnije znanje engleskog jezika barem na komunikacijskoj razini, kako bi se što lakše moglo sporazumijeti sa studentima iz različitih država.

I think you need good English, at least B2 level. (Ispitanik 1)

It is about the language you choose for your studies. If you don't know English, you can go to Germany and study in German, if you know it better. But than it is more difficult to speak with other Erasmus because most of them speak English. So, I think the best way is to have English on at least communication level. (Ispitanik 3)

I think it's easy if everyone speak English, at least in Europe. I know it's different in other parts, somewhere is more important Spanish, somewhere Chinese. But here English. (Ispitanik 8)

Communication in English is the most important, and to be empathic with people, to be friendly. (Ispitanik 12)

Petero ispitanika je navelo kako je znanje engleskog jezika važno, no da je važnije biti otvorenom uma, uvijek željan za novim znanjima o kulturi sugovornika i biti interkulturalno osviješćen kako bi se izbjegli mogući konflikti i nesporazumi.

I think that knowledge of language is important, and that of course some empathy and tolerance, and not to be shy, to express your opinions. Also to understand that other people are different and try to learn as much as possible from them because they can give us some new knowledges. (Ispitanik 4)

I think in the first place you have to be open-minded and you have to want to meet new people and hear about their country and culture. (Ispitanik 6)

English is very important but not for all the countries. If I go to Spain, I don't need to speak English, for example. But more important is to be open-minded, to be patient, not to worry about making mistakes while speaking. (Ispitanik 9)

Very important is the language, but also the culture, because if you are trying to make a joke and it is disrespectful for somebody's culture or religion, it is not good, so you need to know at least the basic things about it. (Ispitanik 10)

Everything is important, also your intercultural awareness for person you are speaking with. (Ispitanik 11)

Sljedeće pitanje je povezano te se odnosi na to je li u komunikaciji važna gramatička točnost jezika, engleskog ili bilo kojeg koji su koristili/koriste na razmjeni, ili su dovoljne samo konverzacijske vještine. Većina, njih deset je kazalo kako su konverzacijske vještine i razumljivost sasvim dovoljne za svakodnevnu komunikaciju na razmjeni, ali da je gramatička točnost ipak bitna u nekim formalnijim situacijama, na fakultetu, kod razgovora s profesorima, kod prezentacija i sl. Samo je jedan ispitanik naveo kako gramatika uopće nije bitna.

It is not important grammar, you just to need to speak understandable. (Ispitanik 7)

It is about where you want to talk. If you will talk in public, grammar is important, but if you just want to speak with your friends, it is not important, and you can together correct each other while talking. (Ispitanik 3)

I think for successful communication is important just to speak, but it is good to speak grammatically correctly, and I think it can come later. At first you don't have to be shy, even if you make mistakes, but you have to talk if you want to improve, and not be silent if you think your grammar or pronounciation are not good. (Ispitanik 4)

It is enough for communication, but for some conversation with teacher or presentation grammar is important. (Ispitanik 6)

For talking are enough conversational skills, but if you want to write some e-mail to teacher or in company level you have to pay attention to your grammar. (Ispitanik 8)

I think conversational skills are enough for talking, but in my work I have to speak and write perfectly. (Ispitanik 9)

Jedan ispitanik je naveo zanimljiv razlog na čemu je temeljio obraćanje pažnje na svoj engleski jezik – više je pazio kada je razgovarao s osobama iz Zapadne Europe, a manje je pažnje davao točnosti kada je razgovarao s osobama iz Istočne Europe:

When you are speaking to teacher, you want speak with better grammar. When I was speaking with someone from Croatia or Eeast Europe countries, I didn't pay much attention to grammar; but while speaking for example with Germans, I was really focused on grammar, because I didn't want to mistakes and look stupid. (Ispitanik 1)

Na pitanje zašto je to tako, rekao je kako je kroz razgovore vidio da nitko iz Istočne Europe nema dobro znanje engleskog jezika, pa se i on onda prestao truditi.

Samo dvoje ispitanika je navelo kako je gramatička točnost važna u svim situacijama, čak i u svakodnevnoj komunikaciji:

It is important, we have to improve it, but we don't have many classes with grammar, so we learn it by talking. (Ispitanik 11)

Grammar is important when you talk, you can't speak in incorrect way because people can't understand you. (Ispitanik 12)

Na pitanje bi li otišli na razmjenu da nisu znali ili da ne znaju engleski jezik ili jezik zemlje domaćina i vide li to kao priliku za poboljšanje jezika, njih šestero je reklo da se tada ne bi odlučili za razmjenu, prvenstveno jer bi se bilo teško snalaziti i studirati, a i pri samoj prijavi se proći testiranje engleskog ili jezika zemlje domaćina; ipak, Erasmus vide kao priliku za poboljšanje jezika, bez obira na kojoj razini se trenutno nalazili.

Well if I didn't speak any language I guess I would do the same as most of my classmates, I would stay in Slovakia. But as I know myself it would motivate me to study the language to have at least the chance to apply and to see if it's at least any possibility. (Ispitanik 5)

I wouldn't go. Yes it is an opportunity; because before I was learning only grammar in school, but here I can really speak, and it's better. (Ispitanik 7)

If I didn't know it, I would hardly decide to go, because I wouldn't be able to communicate with anybody. (Ispitanik 8)

No, I don't think so, but since I'm here now, it is good opportunity to improve it. (Ispitanik 10)

It would be difficult if you don't speak English or host country language. But in the start in application you already have to have some level of English or you can't go to Erasmus. But for sure it is opportunity to improve it. (Ispitanik 11)

Ostalih šest ispitanika bi otišlo na razmjenu u svakom slučaju, jer smatraju da je to najbolja prilika za poboljšanje jezika, bilo engleskog ili zemlje domaćina, unatoč tome što bi bilo teže nego da znaju jezik.

I think I would go, because it's easy to improve English fast when you are speaking it everyday; but you need anyway some basics. (Ispitanik 1)

That's what I did. I was bad in English and I saw it as an opportunity to improve it. (Ispitanik 2)

Definitely yes, I would go, but it would be more difficult, at university and everywhere. I think you always have to do some test before Erasmus, and at least B1 or B2 is necessary for normal communication. Erasmus is great opportunity for English because you are forced to speak it. (Ispitanik 3)

Yes, why not. It is great opportunity to learn it by using it. (Ispitanik 6)

For sure I would go anyway. When I went to Netherlands I didn't speak anything, so it was opportunity to learn English. (Ispitanik 9)

I would go anyway and improve my English on Erasmus. Before I came here I didn't have some high level of English but I was preparing and learning and I did the test before Erasmus for level B1 and I came, and here I'm improving it. (Ispitanik 12)

Može se zaključiti kako je ispitanicima vrlo važno znanje engleskog jezika ako se ide na razmjenu, ali se ne traži jezični perfekcionizam već razumljivost i konverzacijske vještine za svakodnevnu komunikaciju. Ipak, skoro polovica njih smatra da je za uspješnu interkulturalnu komunikaciju, osim jezičnih vještina, potrebna empatija, prihvaćanje, želja za znanjima o kulturi sugovornika i interkulturalna osjetljivost za različitosti koje se mogu pojaviti tijekom interakcije. Na temelju tih podataka, kao odgovor na peto istraživačko pitanje olakšava li iskustvo jezične raznolikosti interkulturalno učenje, može se zaključiti kako ispitanici smatraju da je znanje jezika bitno za snalaženje i komunikaciju s pripadnicima drugih kultura, što uz primjenu empatije i interkulturalne osjetljivosti i osviještenosti o kulturno drugačijem uvelike olakšava interkulturalno zbližavanje i učenje.

6. Rasprava

Ovim kvalitativnim istraživanjem i metodom intervjuiranja se mnogo toga saznalo o povezanosti mobilnosti i interkulturalnog učenja. Za početak, promatrajući svih pet kategorija, može se reći kako se najviše relevantnih podataka dobilo iz kategorija o stavovima o mobilnosti, interkulturalnoj kompetenciji i osjetljivosti i kulturnoj raznolikosti. Što se tiče interkulturalnog iskustva prije same mobilnosti, neki su je imali, iako kažu da bi se snašli i bez toga, pa stoga može se reći da ispitanici smatraju da nije potrebna jer je upravo mobilnost prilika za samostalno učenje i novoj kulturi živeći je i tamo se osobno razviti, što i je jedan od glavnih ciljeva interkulturalnog učenja. Stoga, prijašnje interkulturalno iskustvo ne utječe na interkulturalno učenje tijekom mobilnosti. Nadalje, uzimajući u obzir drugo istraživačko pitanje, ispitanici su prikazali svoje pozitivne stavove prema mobilnosti, jer to im je pomoglo razviti samostalnost i samopouzdanje, a i glavni motivi za odlazak za mobilnost su, osim profesionalnog razvoja, promjene okoline, povećanja odgovornosti, i učenje o novim kulturama, učenje ili poboljšanje stranog jezika, razvoj tolerancije i otvorenosti prema pripadnicima drugih kultura i religija čiji se stavovi, norme i pravila ponašanja razlikuju od njihovih; upravo su to temelji za prihvaćanje različitosti. Pozitivne stavove su razvili i posebice prema učenju o drugim kulturama tijekom perioda mobilnosti, kroz upoznavanje novih kulturno različitih pojedinaca i razvoj otvorenosti prema kulturnim različitostima; implicitno to pokazuje, čim pojedinac ima otvoren i tolerantan pristup prema drugačijem i spreman je na prihvaćanje vidljivih i nevidljivih kulturnih razlika, da je već u procesu interkulturalnog učenja.

Kao što je u teorijskom dijelu navedeno, interkulturalna kompetencija i interkulturalna osjetljivost su čimbenici koji utječu na interkulturalno učenje, pa su stoga važne i potrebne i tijekom mobilnosti. Iz rezultata se može se zaključiti da ispitanici kroz interkulturalnu interakciju i komunikaciju s drugim studentima na razmjeni razvijaju svoju interkulturalnu kompetenciju i osjetljivost, jer se susreću sa različitim kulturnim situacijama i konfliktima koji zahtijevaju viši stupanj razumijevanja, kulturne osviještenosti i prilagodbe. Osim toga, dolaze u dodir s kulturama s kojima imaju više ili manje dodirnih točaka, ali shvaćaju da je važno primijetiti te razlike i prihvatiti ih, što se vidi na primjeru turske kulture i islama, koji su se istakli kao najviše kulturno različiti od ostatka kultura. Jedan od važnih čimbenika u procesu interkulturalnog učenja tijekom mobilnosti je i kulturna raznolikost, koja obuhvaća široko područje raznih situacija u kojima se pojedinci mogu naći, što je i obuhvaćeno samim intervjuom. Može se reći da ispitanici smatraju da kulturne raznolikosti nisu problem na

razmjeni već samo pozitivni poticaj za učenje; jedini problem kulturnog aspekta su imali zbog nemogućnosti sporazumijevanja sa lokalnim stanovništvom ili drugim studentima na engleskom jeziku, te svi smatraju kako je najbolji način učenja o novoj kulturi život u njoj samoj. Sam boravak na mobilnosti pozitivno utječe i na stereotipne stavove s kojima studenti dolaze na razmjenu, jer većina onih koja ih je imala, promijenila je mišljenje na pozitivno po dolasku u tu kulturu. Osim toga, boljem prihvaćanju kulturnih raznolikosti pridonose i službeni i neslužbeni, formalni i neformalni kulturni događaji organizirani za studente na razmjeni, jer na njima na pristupačan i opušten način pripadnici različitih kultura mogu komunicirati i tako učiti o novim kulturama i običajima. Stoga, kulturna raznolikost se pokazala kao važan čimbenik u prihvaćanju i razumijevanju drugih kultura, odnosno uvelike olakšava interkulturalno učenje studenta koji je na mobilnosti, jer se s time pojedinac susreće u svakodnevnim, banalnim situacijama koje su mu bliske pa raznolikosti počinje prihvaćati kao normalne kulturne pojave.

Nadalje, ne manje važnom se pokazala i jezična raznolikost, odnosno važnost uspješne i jasne interkulturalne komunikacije između pojedinaca na razmjeni. Jezična raznolikost reflektira kulturnu raznolikost i prema tome jasno je da također pridonosi lakšem međusobnom prihvaćanju, a ujedno znanje o jeziku znači znanje o kulturi. Studenti ispitanici su ili su bili na mobilnosti okruženi različitim jezicima, a komunikaciju su ostvarivali na jeziku koji nije njihov materinski, u ovom slučaju engleski jezik. Nije potrebno znati i koristiti u govoru sva gramatička i lingvistička pravila jezika, već je za uspješnu interkulturalnu komunikaciju sasvim dovoljna razina razumljivosti i dobrih konverzacijskih vještina na stranom jeziku. Osim toga, kao važno za uspješnu interakciju s pripadnicima drugih kultura je naglašeno da je potrebno prihvaćanje, empatija, otvorenost i želja za učenjem o kulturi sugovornika, a samom time i interkulturalna osviještenost o različitostima koje se mogu pojaviti u komunikaciji. Stoga, uz kulturnu raznolikost, pokazalo se da je i jezična raznolikost također čimbenik koji olakšava interkulturalno učenje, jer je strani jezik bitan za komunikaciju s pripadnicima drugih kultura i na taj način pridonosi boljem razumijevanju i zbližavanju ponekad vrlo različitih kulturnim stavova.

Osim navedenih čimbenika, kao faktor koji se analizom podataka pokazao važnim u snalaženju studenata u novoj kulturi je studentska organizacija Erasmus Student Network, čiji volonteri pružaju podršku studentima u svim aspektima života na mobilnosti, no može se vidjeti kako najviše u tom kulturnom aspektu. Ponajviše organizacijom raznih kulturnim događanja pomažu u prilagodbi novom okruženju i pridonose boljem međusobnom upoznavanju studenata i njihovih kulturnih različitosti, ali i zbližavanja sa kulturom zemlje

domaćina. Na kraju, uzimajući u obzir sve rezultate istraživanja, može se zaključiti da mobilnost olakšava interkulturalno učenje, i to kroz kulturalnu raznolikost, jezičnu raznolikost i razvoj interkulturalne kompetencije i osjetljivosti kroz interakciju među studentima na razmjeni, kao glavne čimbenike, te razvija pozitivne stavove i otvorenost prema drugim kulturama.

7. Zaključak

Studentska mobilnost je pojam koji se unazad nekoliko desetljeća veže uz sustav europskog visokoškolskog obrazovanja i odnosi se na studiranje i praksu u inozemstvu putem programa EU, ponajviše programa Erasmus. Mobilnost kao dio formalnog obrazovanja obuhvaća, osim akademskih i političkih, i kulturne ideje te pridonosi socijalizaciji mladeži, a pritom promovira europske različitosti i interkulturalnu razmjenu, gdje studenti dolaze u kontakt s pripadnicima drugih kultura i nacionalnosti. Mobilnost promovira interkulturalno obrazovanje, a samim time je i plodno tlo za interkulturalno učenje, odnosno prihvaćanje života okruženog različitim kulturama i razvoj interkulturalne kompetencije. Je li uistinu tako, ovim istraživanjem se to željelo saznati, jesu li studenti na mobilnosti skloni lakšem interkulturalnom učenju. Istraživanje je bilo kvalitativnog karaktera i provedeno je na uzorku od dvanaest ispitanika. Podaci su prikupljeni intervjuima, a rezultati su pokazali da mobilnost olakšava interkulturalno učenje u prvom redu zbog čimbenika kulturne raznolikosti, jezične raznolikosti, interkulturalne kompetencije i osjetljivosti i što općenito potiče na razvijanje pozitivnog stava prema drugim kulturama. Rezultati su pokazali kako je mobilnost bila pozitivna promjena za pojedince te kako su odlaskom u drugu zemlju proširili svoje vidike i usvojili nove vještine, kako kulturne tako i jezične i profesionalne, a pritom i razvili samostalnost i odgovornost za vlastite postupke.

Osvrćući se na metodologiju, do izražaja dolaze dva nedostatka. Prvi, intervjui se temelje na samoiskazima ispitanika i oni izražavaju njihova subjektivna mišljenja i stavove o temi, a moguće je i da su ispitanici davali pozitivne odgovore o raznim kulturnim situacijama o razumijevanju i prihvaćanju drugih kultura kako ne bi djelovali konzervativno ili zatvoreno. Drugi nedostatak je uzorak ispitanika koji je ograničen na dvanaest osoba pa se rezultati ne mogu generalizirati na populaciju, iako kvalitativno istraživanje niti ne zahtjeva reprezentativnost uzorka.

Ipak, dobiveni rezultati se mogu uzimati u obzir pri nekim budućim istraživanjima, ponajprije zbog toga što je područje mobilnosti i interkulturalnog učenja empirijski još uvijek slabo istraženo.

8. Literatura

1. Bennett, M. J. (2009) Defining, measuring, and facilitating intercultural learning: a conceptual introduction to the Intercultural Education double supplement. *Intercultural Education*, 20 (1-2).
2. Celik, S., Kazazoglu, S., Karaca, B (2013) Intercultural experiences of foreign students: Erasmus students' perspectives on their development of cross-cultural awareness. Dostupno na: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=142972> (5.3.2017.)
3. Europska Komisija (2014) *The Erasmus Impact Study*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
4. Europska Komisija (2017) *Erasmus+ Programme Guide*. Dostupno na: http://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/sites/erasmusplus/files/files/resources/erasmus-plus-programme-guide_en.pdf (5.3.2017.)
5. Feyen, B., Krzaklewska, E. (2012) *The Erasmus Phenomenon – Symbol of a New European Generation?* Frankfurt: Peter Lang GmbH. Dostupno na: https://books.google.sk/books?hl=sk&lr=&id=1lpyAwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=erasmus+programme&ots=TVfk1UyPQw&sig=JYczVf08cPgei3dKdU3-XBwg2uc&redir_esc=y#v=onepage&q=erasmus%20programme&f=false (20.3.2017.)
6. Halmi, A. (2005) *Strategije kvalitativnih istraživanja u primijenjenim društvenim znanostima*. Zagreb: Naklada Slap.
7. Hammer, M. R., Bennett, M. J., Wiseman, R. (2003) Measuring intercultural sensitivity: The intercultural development inventory. *International Journal of Intercultural Relations*, 27, str. 421-443. Dostupno na: http://ac.els-cdn.com/S0147176703000324/1-s2.0-S0147176703000324-main.pdf?_tid=e39e8980-18ae-11e7-9917-00000aacb362&acdnat=1491252688_ac8462f74ccd5656d5d888668e92d882 (30.3.2017.)
8. Hervás Soriano, F., Mulatero, F. (2010) *Knowledge Policy in the EU: From Lisbon Strategy to Europe 2020*. Dostupno na: <http://link.springer.com/article/10.1007/s13132-010-0020-9> (2.3.2017.)
9. Hrvatić, N. (2012) Interkulturalni odgoj i obrazovanje. *Zrno*, 101 (127), str. 2-4.

10. Ilter, B. G. (2016) How do mobility programs increase foreign university students' intercultural awareness?. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 232, str. 569-574. Dostupno na:
<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042816313118> (2.3.2017.)
11. INCA ASSESSE MANUAL (2004) Intercultural Competence Assessment.
12. Mrnjaus, K., Rončević, N., Ivošević, L. (2013) *Interkulturalna dimenzija u odgoju i obrazovanju*. Rijeka: Filozofski fakultet.
13. Mužić, V. (1999) *Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja*, Zagreb: Educa.
14. Nesdale, D., Todd, P. (2000) Effect of contact on intercultural acceptance: a field study. *International Journal of Intercultural Relations*, 24, str. 341-360. Dostupno na: http://ac.els-cdn.com/S0147176700000055/1-s2.0-S0147176700000055-main.pdf?_tid=45a1a720-18af-11e7-9938-00000aacb361&acdnat=1491252852_f583ed1d8df0f3e8c9d33378478f9075 (5.3.2017.)
15. OECD (2011) *International mobility in higher education*. Dostupno na: <http://www.oecd.org/innovation/policyplatform/48137663.pdf> (14.3.2017)
16. Papatsiba, V. (2005) *Political and Individual Rationales of Student Mobility: a case-study of ERASMUS and a French regional scheme for studies abroad*. *European Journal of Education*, 40 (2).
17. Piršl, E. (2007) *Interkulturalna osjetljivost kao dio pedagoške kompetencije*. U: Previšić, V., Šoljan, N.N., Hrvatić, N., (ur.) *Pedagogija – prema cjeloživotnom obrazovanju i društvu znanja*, Zagreb: Hrvatsko pedagoško društvo, str. 275-292.
18. Sablić, M. (2014) *Interkulturalizam u nastavi*, Zagreb: Ljevak.
19. Sanhueza Henríquez S., Paukner Nogués F., San Martín V., Friz Caillo M. (2012) *Dimensiones de la competencia comunicativa intercultural (CCI) y sus implicaciones para la práctica educativa*. *Folios*, 36(2), str. 131-151. Dostupno na: <http://www.scielo.org.co/pdf/folios/n36/n36a08.pdf> (21.3.2017.)
20. Sigalas, E. (2009) *Does ERASMUS Student Mobility promote a European Identity?*. *ConWEB*, (2). Dostupno na: https://www.wiso.uni-hamburg.de/fileadmin/sowi/politik/governance/ConWeb_Papers/conweb2-2009.pdf (5.3.2017.)

21. Spajić-Vrkaš, V. (2014) Kulturne razlike, građanstvo i obrazovanje za interkulturalni dijalog. U: Hrvatić, N. (ur.) Interkulturalno obrazovanje i europske vrijednosti. Zagreb: Odsjek za pedagogiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Visoka škola za menadžment u turizmu i informatici u Virovitici, str. 3-17.
22. UNESCO (2005), "Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions". Dostupno na: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=31038&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (25.3.2017.)
23. UNESCO (2006), "Guidelines on Intercultural Education". Dostupno na: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001478/147878e.pdf> (25.3.2017.)
24. Valiulis, A.V., Valiulis, D. (2006) The Internationaliation of Higher Education: a Challenge for Universities. *Global J. of Engng. Educ.* [online], 10 (2). Dostupno na: <http://www.wiete.com.au/journals/GJEE/Publish/Vol.10,%20No.2/Valiulis.pdf> (15.3.2017.)
25. Vigil, N. (2009) El concepto de interculturalidad. Dostupno na: <https://nilavigil.files.wordpress.com/2009/10/el-concepto-deinterculturalidad1.Pdf> (27.3.2017.)
26. Vijeće Europe (2000) Intercultural Learning T-kit. Dostupno na: <http://pjp-eu.coe.int/en/web/youth-partnership/t-kit-4-intercultural-learning> (2.3.2017.)
27. Vijeće Europe (2012) Intercultural Learning. Dostupno na: https://www.coe.int/t/dg4/youth/Source/Resources/PR_material/2012_Compendium_Intercultural_Learning_text_en.pdf (2.3.2017.)
28. Vijeće Europe (2013) Learning in-between Cultures: Intercultural Learning and Student's Mobility in Europe. Dostupno na: http://pjp-eu.coe.int/documents/1017981/1668225/YNB17_Steinacher_Natmessig_Learning_in_between_cultures.pdf/1c7acd5e-0f8d-4948-94fa-c83028ee35d0 (20.3.2017.)
29. Vilá Baños, R. (2005) *La competencia comunicativa intercultural. Un estudio en el Primer Ciclo de la ESO*. Doktorska disertacija. Dostupno na: <http://migraciones.ugr.es/cddi/images/tesis/VilaBanos2005.pdf> (27.3.2017.)
30. Vilá Baños, R. (2010) La competencia comunicativa intercultural en alumnos de Enseñanza Secundaria de Catalunya. *Segundas Lenguas e Inmigración en red* [online], 88- 108. Dostupno na:

https://www.google.hr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwj1raW-_rrQAhVIF8AKHb4xDUsQFggXMAA&url=https%3A%2F%2Fdialnet.unirioja.es%2Fdescarga%2Farticulo%2F3186901.pdf&usg=AFQjCNGoZFQ1bW9fo_q3Ysz7HVdTf15s2Q (27.3.2017.)

9. Prilog

PROTOKOL INTERVJUA

Hello, thank you very much for your time and for participating in this research. As you know, I am Mateja from Croatia, I am in Erasmus+ internship at University of Žilina and here I am doing research for my Master thesis. With this interview I would like to find out the connection between mobility and intercultural learning and your attitudes towards it.

First of all, I would need your approval for recording of this interview, so later I could write down your answers. If you don't want this conversation to be recorded, just tell me; also, if you don't want that some of your answers is recorded with dictaphone, just tell me and I will turn it off. The interview is completely anonymous and the collected data will be used only for purpose of this Master thesis. There is no correct or incorrect answers. Do you have some questions for me?

You can tell me something about yourself, your age, your country of origin, your Erasmus country (for Slovak students), how long you are/were on Erasmus, on which Faculty do you study.

Now, we will start with main part of the interview with questions which are divided according to research questions. Is there some concept or word you don't understand?

1. Pridonosi li prijašnje interkulturalno iskustvo lakšem interkulturalnom učenju tijekom mobilnosti?

- a) Did you have any training related to intercultural issues and/or diversity prior to your Erasmus? If yes, what type?
- b) In your opinion, does introduction of this kind of intercultural training designed for Erasmus improve your mobility experience?
- c) Have your Erasmus host university provided you with specific support in adaptation to the new intercultural context? Which type of support (training, introduction days, etc.) Was it useful?

2. Razvijaju li studenti na razmjeni pozitivne stavove o drugim kulturama te općenito o tom načinu života?

- a) What were your main motivations for studying abroad?

- b) Would you say that this experience improved your ability to work with people from other cultures?
- c) What is the most important thing you learned as an exchange student?
- d) Do you think you gained knowledge and skills you would not have gained without this experience?
- e) Do you think that Erasmus program is in first place for developing cultural skills and knowledges, and than others, like improving employment future, etc.?
- f) What you think about the relationship between multiculturalism/interculturalism and education during Erasmus times?

3. Pridonosi li boravak na mobilnosti razvoju interkulturalne kompetencije i osjetljivosti?

- a) During intercultural interaction, do you think you are able to interact with people according to their various backgrounds? Are you willing to adapt?
- b) Are you capable to use this competence in some different cultural background? Adapt it to a new culture?
- c) Are you conscious of the cultural knowledge you apply to cross-cultural interactions? You know the rules of other languages, cultural values, religious beliefs of other cultures, rules of non-verbal behaviours in other cultures? Do you change it/respect it when a cross-cultural interaction requires it?
- d) If during the interaction happens some intercultural misunderstanding based on intercultural differences, are you capable to understand the reasons behind, to fix the problem?

4. Olakšava li iskustvo kulturne raznolikosti interkulturalno učenje?

- a) Did you experienced intercultural issues during your Erasmus? Where? When talking to your classmates, dealing with professors flatmates, local people, public administration representatives, etc.?
- b) Do you/did you learn more about the new culture from interactions with locals or from reading books, learning about history and art of a new culture?
- c) Are there/were there people from your country on your course? If yes, do you/did you find it easier or more comfortable to socialise with them?

- d) Did you come to Erasmus with some stereotype attitudes towards host country? Did they come true or not? Did you change your opinion? And stereotypes about other foreign students?
- e) Do you/did you go to some intercultural encounter organised by programme officials or self-organised (International dinner, quiz)? Did it have stimulating effect for you, for learning about others?

5. Olakšava li iskustvo jezične raznolikosti interkulturalno učenje?

- a) What is your native language? Which languages do you speak?
- b) What skills and competences are needed for successful intercultural interaction?
- c) Is gramatic and linguistic knowledge and accuracy important for communication? Or is the language skills more important?
- d) Would you decide to go on Erasmus even if you don't know language of interaction/ or English? Do you/did you see Erasmus as opportunity to develop your language skills (foreign language)?